

ANTAL TAMÁS

A bírói jogviszony reformja Magyarországon a dualizmus korában (1891)

Bevezetés

A dualizmus államának a kiegyezést követően első feladatai közé tartozott a rendi intézményekkel szemben a korszerű igazságszolgáltatás megvalósítása, s törvényi szabályozása.* Evégből alkotta meg a magyar országgyűlés a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikket, amely alapjaiban határozta meg a bírói jogviszonyt és annak sarokköveit. E jogszabályt az elkövetkező években még számos másik is követte részben a benne tett felhatalmazások kielégítésére, részben a jogállami törvénykezés további garanciális elemeinek kidolgozására. Ilyen volt az 1871. évi VIII. tc. a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről, az 1871. évi IX. tc. a bírák és bírósági hivatalnokok áthelyezése és nyugdíjazása körüli eljárás szabályozásáról, az 1871. évi XXXI. tc. az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről, az 1871. évi XXXIII. tc. a királyi ügyészség alapszervezetéről, az 1874. évi XXIV. tc. a gyakorlati bírói vizsgáról, az 1884. évi XXXIII. tc. a törvénykezési szünidőről, valamint a bírák nyugdíjazására is vonatkozó 1885. évi XI. tc.¹

A bírói szervezet alapvető törvényei hosszú távra biztosították a magyar jogszolgáltatás biztonságát, azonban az idő és a kor előrehaladtával új elvárások jelentkeztek. Ezeket döntően a szóbeliségnek és a közvetlenségnek a polgári és a bűnvádi eljárásba való beemelése indukálta. Nélkülözhetetlen volt először a fellebbviteli rendszer szervezeti modernizációja, az ítélőtáblák decentralizálása (az 1890. évi XXV. tc.),² majd ennek nyomán az elsőfokú bíróságok megerősítése, az igazgatási felügyeleti rendszer átszervezése és a bírói jogviszony egyes kérdéseinek szabályozása.³ Evégből alkotta meg a legiszlátíva a bírói és ügyészi szervezet módosításáról szóló 1891. évi XVII. törvény-

---

* A jelen tanulmány a T 043195 ny. számú OTKA program keretében készült.

¹ Az 1867 és 1875 közötti első szervezésről ír MÁTHÉ GÁBOR: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875. című monográfiájában.* Budapest, 1982.

² ANTAL TAMÁS: *Az ítélőtáblák újjászervezése (1890–1891).* *Jogtudományi Közlöny*, 2003. október (10. szám) 432–439. p. és ANTAL TAMÁS: *Az ítélőtáblák decentralizációja.* Megjelenés alatt.

³ A bírói és ügyészi szervezet módosítása. *Jogtudományi Közlöny* (a továbbiakban JK) 1891. február 27. (9. szám) 65. p., a bírósági igazgatásról lásd RÁCZ ATTILA: *Az igazságszolgáltatási szervezet egysége és differenciálódása.* Budapest, 1972.

cikket mint az 1869. évi IV. és az említett további törvénycikkek novelláját. Ez a törvény is *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszter génuszát dicsérte.⁴

1. Az 1891. évi XVII. tc. új rendelkezései

a) A felügyeleti jog

A király legfőbb felügyeleti jogának gyakorlásáról jogszabályaink csak igen töredékesen rendelkeztek. A bírák felelősségéről szóló 1871. évi VIII. tc. 5. §-a szólt róla annyiban, hogy a jogkör keretében az igazságügy-miniszter a bíróságok pontos és szabályszerű ügykezelése felett őrködik, s e részben a tapasztalt esetleges hiányok orvoslása felől gondoskodik. Az igazságügy általános érdekében, vagy egyes panaszok esetében a szükséges adatok felterjesztését elrendelhetette, a visszaélések megvizsgálása és megtorlása iránt intézkedhetett, azonban bármely hivatali büntett vagy vétség megfenyítése csak a hivatkozott törvényben szabályozott úton és módon volt eszközölhető. 1891 előtt a két ítélőtábla (Budapest, Marosvásárhely) útján igyekezett a miniszter ezen rendelkezéseket a valóságba átültetni, azonban az igazságügyi szervezet akkor erre az eltűlt ítélőtáblai méretek miatt alkalmatlan volt.

A minőségi javulás lehetőségét a másodbírósági szervezet decentralizációja teremtette meg azáltal, hogy a táblák számát kettőről tizenegyre emelte.⁵ Ezek után a részletes felügyeleti klauzulák már megalkothatók lettek.

A novella első fejezete rendelkezett igen részletesen a szükséges szabályokról. A törvénycikk az első szakaszában fenntartotta az igazságügy-miniszter felügyeleti jogát, amelyet azonban kiterjesztett a királyi törvényszékeken és ügyészségeken, valamint a békebírákon túl az áru- és értéktőzsde, továbbá a termény- és gabonacsarnokok külön bíróságaira⁶ is. A miniszteri tevékenységet egyúttal *főfelügyelemek* nevezte, amely azt volt hivatva kifejezni, hogy az ő jogkörébe beletartozott minden intézkedés közvetlen megtételének joga, amely a felügyelet köréből eredt.⁷ Ennek a szabálynak a felügyelet lépcsőzetes gyakorlása miatt volt jelentősége, amely a következőkből állott.

A második szakasz határozta meg a felügyelet gyakorlására jogosult személyek körét. Eszerint mindegyik bíróság és ügyészség saját főnökének (elnök, járásbíró, koronaügyész, királyi főügyész, királyi ügyész) vezetése és közvetlen felügyelete alatt állt. Ez természetes is volt, hiszen más nem is gyakorolhatta a folytonos és legközvetlenebb vezetést és felügyeletet, mint az adott testület első tisztviselője. Azonban a szakasz további pontjai fontos újításokat tartalmaztak. Ezen felül kiterjedt még: *1.* az ítélőtábla elnökének felügyelete a vezetése alatt álló ítélőtábla kerületében levő királyi bíróságokra, továbbá ugyanazon kerületben a békebírákra, a kisebb polgári peres ügyekben bírói ható-

⁴ Szilágyi Dezsőről lásd: A jogreformok sorrendje. *Ügyvédek Lapja* (a továbbiakban ÜL) 1891. október 24. (43. szám) 1–2. p. és JÓNÁS KÁROLY – VILLÁM JUDIT: *A magyar országgyűlés elnökei 1848–2002. Almanach.* Argumentum Kiadó, 2002. 123–127. p.

⁵ Az 1890. évi XXV. tc. ítélőtáblát állított fel Budapesten, Debrecenben, Győrött, Kassán, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Pécsen, Pozsonyban, Szegeden és Temesvárott. Erről lásd: ANTAL TAMÁS: i. m. az ítélőtáblák újjászervezéséről.

⁶ Lásd a pesti áru- és értéktőzsde, valamint a vidéki termény- és gabonacsarnokok külön bíróságainak visszaállításáról szóló 1870. évi II. tc-et azzal, hogy a rendelkezéseit az 1881. évi LIX. tc. véglegesítette.

⁷ Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok (a továbbiakban KHI). Budapest, 1891. XXVI. kötet. 995. szám: a törvényjavaslat indoklása. 26. p.

sággal felruházott szolgabírákra, az áru- és értéktőzsde és a termény- és gabonacsarnokok külön bíróságaira; 2. a királyi törvényszék elnökének felügyelete a vezetése alatt álló törvényszék kerületébe tartozó járásbíróságokra, békebírákra és a kisebb polgári peres ügyekben bírói hatósággal felruházott szolgabírákra; és 3. a főügyész felügyelete a vezetése alatt álló királyi főügyészség kerületébe tartozó királyi ügyészségekre.

A felügyelet gyakorlásának kérdésében tehát e törvény nem fórumokat, hanem személyeket jelölt meg, azaz akként igyekezett rendezni a szabályokat, hogy a felügyeleti jog orgánuma ne a fellebbviteli bíróság, hanem annak elnöksége legyen. Újítást igazán az első pont tartalmazott, mivel a másik két pontban rögzítettek lényegileg már korábban is fennálltak. Az ítélőtáblák elnökei jogkörének ezen kiterjesztése jelentősen javított a felügyelet megvalósításán, hiszen így nem egyetlen személynek vagy két táblának, hanem tizenegy elnöknek terjedt ki a jogköre az igazságügyi igazgatás kellő ellenőrzésére.⁸

A 2. §-ban felsorolt felügyeleti hatóságok ebben a hatáskörükben az igazságügy-miniszter vezetése és ellenőrzése alatt álltak és az utasítása szerint jártak el. Ez azt jelentette, hogy a több kézbe osztott hatékonyabb felügyelet végül egyetlen helyen futott össze: ezt nevezték miniszteri főfelügyeletnek. Az igazságügy-miniszter ezen funkciója itt nyert értelmet: a felügyeleti jog is a kormányzat egyik része volt, amelyben a bíróságok főnökei mint felügyeleti hatóságok a felelős igazságügy-miniszter közegeiül átvitt hatáskörben működtek. Ez azonban nem akadályozta meg a felsőbb felügyeleti hatóságokat (kir. táblai elnök, kir. törvényszéki elnök, kir. főügyész), hogy a felügyeleti jog körében közvetlenül is intézkedjenek. Hogy mi minősült felsőbb hatóságnak, az viszonylagos volt, és a konkrét eset döntötte el.⁹

A felügyeleti jog köréhez tartoztak különösen a harmadik szakaszban megjelölt tevékenységek. Ez a felsorolás nem taxatív, hanem csak példálózó jellegű volt. Eszerint a felügyeleti jog jogosultjának kötelessége volt 1. örködni az ügyvitel szabályszerűségére, az alkalmazottak hivatalos működésére, és arra, hogy magaviseletük hivatali állásuknak megfelelő legyen [1871: VIII. tc. 20. § b) pontja]; 2. megvizsgálni a szabálytalan vagy késedelmes ügyvitel miatt tett panaszokat; 3. intézkedni a tapasztalt rendetlenség, késedelmeskedés és visszaélés megszüntetése, valamint azoknak megtorlása iránt.

Az első pont bizonyult a leglényegesebb feladatnak, hiszen az ügyvitel a törvénykezési ügymenet mellett az ügykezelés és az összes számviteli és gazdasági ügykört is jelentette. Ezeknek pedig törvényesnek, szabályszerűnek, pontosnak és gyorsnak kellett lenniük. Az elintézés minősége és mennyisége sem lehetett közömbös. A bírónak magaviseletével közbizalmat és megbecsülést kellett keltenie – nem csupán hivatalában, hanem azon kívül is. Maga az ügyvitel miatti panaszok születhettek a törvénytelen, rendellenes és a késedelmes eljárás miatt. A felügyeleti hatóság vizsgálat útján derítette fel, hogy megalapozott volt-e a panasz. A 3. pont megtorlásra vonatkozó fordulata neuralgikus volt, hiszen a *bírói függetlenséget érintette*. Ezért volt természetes, hogy ez a jogkör csak a törvények és rendeletek betartásával gyakorolható. Itt a leglényegesebb jogszabály a bírák felelősségre vonásáról szóló 1871. évi VIII. tc. volt.¹⁰

A felügyeleti jog gyakorlásának szabályait az 5–8. szakaszok tartalmazták, amelyek kitértek a felügyelet alatt álló bíróságok ügykezelésének és az alkalmazottak személyes

⁸ KHI XXVI. 26. p.

⁹ KHI XXVI. 27. p.

¹⁰ KHI XXVI. 27–28. p.

képességeinek megvizsgálására, az iratok betekintésére, az adatok feldolgozására és a panasz elintézésének módjára.¹¹

Új rendelkezése volt a törvénynek a bíróságok vezetőinek véleménynyilvánítási kötelezettsége. E szerint az igazságügy-miniszter kívánatára törvényhozási, törvénykezési és igazságügyi igazgatási kérdésekben kellett nyilatkozniuk, véleményt, adatokat, felvilágosítást nyújtaniuk. A Kúria és az ítélőtáblák azonban felhívás nélkül is kötelesek voltak a törvényeknek az igazságszolgáltatás körében tapasztalt hiányaira vonatkozó adatokat összegyűjteni. Az indokolás szerint ez azért volt szükséges, mert az említett bíróságok rendelkeztek azzal a képességgel, amely a törvények helyes alkalmazásának ellenőrzéséhez kellett. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy az említett felméréseket hét tagú kolégium előtt vitatták meg minden év elején (9–10. §§).

A törvény új intézményként a Kúriánál és az ítélőtábláknál meghonosította az *elnöki tanácsot*, amely az elnök részére véleményadó, esetleg határozó testületként működött (kandidációnális jogot végül nem adtak neki¹²). Mindez a számos adminisztratív feladat megkönnyítését szolgálta, amelyek érinthették a belügyvitelt, a tanácsbeosztást, a munkafelosztást, a házi ügyrendet, a gazdasági természetű kérdéseket. A tanács legalább öt tagból állott, de a kúriai másodelnök és valamennyi tanácselnök, valamint az ítélőtáblai tanácselnökök mindig részt vettek benne. A kis létszámra való tekintettel a királyi törvényszékeknél hasonló szervet nem létesítettek (11–12. §§).¹³

A rendetlenséget, mulasztást vagy késedelmet elkövetett bírót (bírósági alkalmazottat) a felettes felügyeleti szerv *rendbírsággal* sújthatta. Az ügyviteli és eljárási rendetlenségről a fellebbviteli bíróságoknak a felügyeletet ellátó elnököt azonnal értesíteniük kellett. Az elnök – a kérdés megvizsgálása után – nem csupán a segéd- és kezelőszemélyezettel, de az ítélőbírákkal szemben is alkalmazhatta a rendbírságot. A bírság csakis a súlyosabb jellegű és tisztán ügyviteli természetű rendetlenségek esetében volt alkalmazható. Nem számított fegyelmi jellegű büntetésnek, mivel erkölcsi hatállyal nem bírt, s fegyelmi eljárást a kiszabására nem is folytattak. Az igazságszolgáltatás befolyásmentességének garانتálása érdekében e bírságolást csakis felsőbb bíróságok végezheték az alsóbbak irányába. Más – főként kormányzati – szerv a kérdésbe nem szólhatott bele. Ugyanakkor még a bíróságok rendbírságolási joga sem terjedt ki az ügyészségekre, a főügyész pedig bírságolási jogot nem gyakorolhatott.

A rendbírság minimumát (1 ft) és maximumát (50 ft) akként állapították meg, hogy az viszonyítva a rendetlenség súlyához és a terhelt járandóságához, arányos legyen. A határozat ellen – kivéve, ha azt a Kúrai vagy maga az igazságügy-miniszter hozta – egyfokú felfolyamodásnak volt helye a felettes felügyeleti szervhez (13–15. §§).¹⁴

Kérdésként merült fel ugyanakkor, hogy mi történjen abban az esetben, ha a mulasztást nem egy bíró, hanem a társas bíróság (egy bírói tanács) követte el. *Farkas Lajos* szerint ekkor *per analogiam* a rendbírságolás az egész tanácsra kellett vonatkozzon.¹⁵

Mindenesetre a királyi táblai elnökök hamar éltek jogaik gyakorlásával: néhány hónap múlva már azt olvashattuk az *Ügyvédek Lapjában*, hogy „a legnagyobb eréjjel vizsgálják a felügyeletük alá tartozó bíróságokat és többnyire személyesen és nem kiküldöttek által akarnak megismerkedni a kerületükben lévő bíróságoknak ügykezelésével.”

¹¹ KHI XXVI. 28 31. p.

¹² FARKAS LAJOS: A bírói és ügyészi szervezet reformja III. JK 1891. március 27. (13. szám) 98. p.

¹³ KHI XXVI. 31 32. p.

¹⁴ KHI XXVI. 31 33. p.

¹⁵ FARKAS LAJOS: A bírói és ügyészi szervezet reformja. JK 1891. március 13. (11. szám) 85. p.

Érdekes, hogy a felügyeleti vizsgálat után vidéken több helyütt bankettet tartottak a bírák részére, amelyet a közvélemény élénken kifogásolt: „éppenséggel nem tartjuk a dekorummal összeférhetőnek, hogy ugyanaz az elnök az általa megvizsgált bírákkal fraternizáljon és inter pocula folytasson eszmecsérét, mert megtörténhetik, hogy egy hét vagy egy hónap múlva dorgatoriumban kell részesítenie ugyanazt a bírót vagy jegyzőt, kivel a banket alkalmával oly jól elmulatozott.”¹⁶

b) A gyakorlati bírói vizsgálat

A gyakorlati bírói vizsga 1891 előtt az ügyvédi szakvizsgálóhoz képest alárendelt helyzetben volt. Bármilyen nehezen is képzelhető ma már, de a bírói állás elnyeréséhez teljesítendő feltételek az ügyvédi képesítési kellékekénél lényegesen könnyebbek voltak, ezáltal előfordulhatott, hogy az ügyvédeknek alacsonyabb szakmai nívóval bíró személyből végül bíró lett. Ráadásul az ügyvédi vizsga képesített bírói tisztség betöltésére is, azonban fordítva nem volt így. Ezt az anomáliát szándékozott a törvény korrigálni. A legcél-szerűbb lett volna az egységes gyakorlati vizsga bevezetése, azonban ezt az adott pillanatban még nem találták megoldhatónak.¹⁷ Ideiglenes megoldásként két út mutatkozott: eltörölhetnék volna a bírói vizsgát, és az ügyvédi alkalmazzák volna a képesítés megá-lapítására, vagy a meglévő gyakorlati bírói vizsgát kellett volna oly szigorú biztosíté-kokkal körülvenni, amelyek az ügyvédi vizsgával egyenlő színvonalra emelik. Ezen utóbbi megoldást választották.

A törvény csak annyit rögzített ebből, hogy a vizsgát ezentúl nem az ítélőtáblánál, hanem csakis a Budapesten szervezett *vizsgáló bizottság* előtt lehet teljesíteni, amelynek tagjait az igazságügy-miniszter nevezte ki.¹⁸ A vizsgára bocsátáshoz három évi gyakorla-tot követeltek meg, amelyből legalább kettőt bíróságnál kellett eltölteni, egy évet pedig vagy királyi ügyészségnél, ügyvédnél, kincstári vagy közalapítványi ügyészségnél, eset-leg királyi közjegyzőnél. A részletes szabályok megállapítását rendeletre bízták (17–21. §§). Azonban azt már az indokolásban is hangoztatta Szilágyi Dezső, hogy a jogtudori fok (azaz jogtudományi doktori fok) elnyerését mint képesítési feltételt egyelőre meg-hagyják, s majd csak az egységes szakvizsga megalkotásakor tekinetenek el tőle.¹⁹ En-nek magyarázata abban állt, hogy a jogtudori vizsgán kívül egyéb államvizsga jellegű megméréstetés nem létezett, annak azonnali eltörléséről elvben tehát szó sem eshetett volna. Végül azonban a törvény szövegéből mégis kihagyták az erre vonatkozó bekez-dést.²⁰

¹⁶ Felügyeleti jog gyakorlása és – banket. in: ÜL. 1891. november 21. (47. szám) 1. p. és Még egyszer a felügyeleti jog gyakorlása és – banket. ÜL 1891. november 28. (48. szám) 2. p.

¹⁷ DOLESCHALL ALFRÉD: A gyakorlati bírói vizsga kérdéséhez. JK 1891. március 6. (10. szám) 79–80. p., A gyakorlati bírói vizsga. ÜL 1891. november 14. (46. szám.) 1–2. p. E cikkben ezt is írták: "Az egyetemi professorokat a bizottságból kihagyni kérjük, mert rendkívül sokat teoriáznak s a gyakorlattal nem törőd-nek, pedig ott megfordítva kell lenni." Vö. a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi 1. tc-vel, és erről ír HENCZ AURÉL: Felsőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon. 1848–1948. *Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József Nominatae* 3. Szeged, 1981. 43–74. p.

¹⁸ A bírói és ügyészi szervezet módosítása. JK 1891. február 27. (9. szám) 66. p.

¹⁹ Az igazságügyminiszter nyilatkozatai. ÜL 1891. április 25. (17. szám) 1. p.

²⁰ KHI XXVI. 33 34. p., a jogtudori vizsgáról lásd A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministériumtól – 28–291. szám. Szabályzat a jog- és államtudományi egyetemi karoknál tartandó tudorsági szigorlatokról. *Magyarországi Rendeletek Tára* (a továbbiakban MRT). 1883. Budapest, 1883. 1149–1157. p.

A gyakorlati bírói vizsgálat szabályozásáról végül két rendeletet adtak ki, az elsőt a vizsga eljárási szabályainak megállapításáról,²¹ a másikat a vizsgabizottság ügyrendjéről.²²

A bírói vizsgálatot egész évben – július és augusztus kivételével – Budapesten szervezett vizsgáló bizottság (vizsgabizottság) előtt kellett teljesíteni. A jelölteknek erre meghatározott módon kérvényt kellett benyújtaniuk a bizottsághoz. Ezek a kérvények a budapesti ítéltáblához futottak be, majd a bizottság elnökének adták át, aki azokat előadás végett a bizottság egyik tagjának osztotta ki. A bizottság időszakonként ülésezett, mindig hármas tanácsban. A tanácsbeli tagságból kizárták a rokonság és sógorság meghatározott körét és azt is, akinél a folyamodó korábban hivatali szolgálatot teljesített. A bizottság a vizsgára bocsáthatóságot vizsgálta, melyről szótöbbséggel határozott. A megtagadó határozat ellen a jelölt az igazságügy-miniszterhez folyamodhatott.²³

Ha a bizottság a vizsgát engedélyezte, határnapot tűzött ki rá. Az igazságügy-miniszter jelölte ki a vizsgáló bizottság elnökét és tagjait a Budapesten lakó ítéltbírák, ügyészek, egyetemi jogtanárok, ügyvédek, minisztériumi fogalmazó személyzet és más szakferfiak köréből három évre. A vizsgáló bizottság három taggal működött konkrét esetekben, tagjait az elnök jelölte ki. Az elnököt a helyettes elnökök egyike helyettesíthette.

A gyakorlati bírói vizsgálat tárgyai a következők voltak: a) a magyar közjog, polgári, büntető, bányá, váltó és kereskedelmi anyagi és alaki jog, továbbá b) a közigazgatási és pénzügyi törvények és szabályrendeletek. A vizsga maga szóbeli és írásbeli részekből állt, és alapvetően gyakorlati jellegű volt. Az írásbeli vizsga két egymás után következő napon történt, a szóbeli pedig ez után egy nap közbevetéssel. Az írásbeli vizsga egy polgári és egy büntető jogeset megoldásából állt, és ítéletet kellett szerkeszteni. A jelölt reggel 9 órától este 6 óráig dolgozhatott, miközben könyveket használhatott, de senkivel sem értekezhetett, s a helyiséget el nem hagyhatta. A két írásbeli vizsgálat után, a harmadik napon a jelölt szóbeli vizsgát tett, hacsak a bizottság az írásbeli anyag értékelése alkalmával arra a következtetésre nem jutott legalább három szavazattal, hogy a jelölt erre alkalmatlan. Ilyenkor újabb vizsgálatra bocsátást csak három hónap elteltével lehetett kérni.²⁴

A szóbeli vizsga nyilvános volt, azonban a hallgatóság közbe nem szólhatott, tetszést nem nyilváníthatott, s főként nem súghatott. A vizsgálat rendszerint két óráig tartott. Az a) pontban jelzett vizsgatárgyak esetében a bizottságnak meggyőződést kellett szereznie arról, hogy a jelölt a törvényeket, a törvényes gyakorlatot és a Kúria teljes ülési megállapodásait kellőleg ismeri, s hogy a jogszabályokat a jogesetek elbírálásánál helyesen alkalmazni képes. A b) pont alá eső tárgyak esetében az alapos szakismeretet annyiban kellett igazolni, „amennyiben azok szabványait a bíró hivatása körében alkalmazni köteles”, egyébként az alapelvek és az alapintézmények ismerete és a generális tájékozottság elegendő volt.

A szóbeli vizsga után a bizottság zárt ülésen határozott a jelölt képesítése felett. A vizsgálatot akkor tekintették elfogadottnak, ha a bizottság mind a három tagja e mellett

²¹ A m. kir. igazságügyminiszernek 45036. számú rendelete a gyakorlati bírói vizsgálat szabályozása tárgyában. MRT 1891. Budapest, 1891. 1776–1790. p.

²² A m. kir. igazságügyminiszer 4030. számú rendelete a gyakorlati bírói vizsgálati bizottság ügyrendje tárgyában. MRT 1892. Budapest, 1892. 493–499. p.

²³ MRT 1891. 1776–1778. p., MRT 1892. 492. p.

²⁴ MRT 1891. 1778–1780. p., MRT 1892. 494. p.

nyilatkozott. Ha a jelöltet elutasították, akkor az elutasítási idő legrövidebb tartama hat hónap, a leghosszabb tartama egy év lehetett. Másodszori visszautasítás esetében a vizsgát újabb ismétlést csak az igazságügy-miniszter engedélyezhette. Harmadszori elutasítás esetében további ismétlésnek helye már nem volt.²⁵

Ha a bizottság úgy találta, hogy a jelölt valamely tárgyból nem felelt meg, akkor pótvizsgálatra utasíthatták. A pótvizsgálat vagy polgári vagy büntetőjogból vagy hitel-törvényekből történhetett. Ekkor a bizottság döntött afelett is, hogy elegendő-e a szóbeli vizsga ismétlése, vagy netalán az írásbelit is ismételni kell. Ez a vizsga egy éven belül volt teljesítendő, de ha nem sikerült, az egész vizsgát előlről kellett kezdeni. Azonban a jelölt pótvizsga esetében is kérhette a teljes vizsgálat tételét – ennek a minősítés szempontjából volt jelentősége. A pótvizsgálatot ismételni nem lehetett, az elfogadásához a három bizottsági tagból legalább kettőnek a szavazata volt szükséges.²⁶

A képesítésnek két fokozta létezett: az egyik a „kitűnő”, a másik az egyszerű, megjelölés nélküli képesítés. A pótvizsgálat folytán nyert minősítés sohasem lehetett kitűnő, a teljes vizsgálat ismétlése azonban ennek a fokozatnak a megszerzését is lehetővé tette. A képesítettnek ítélt jelölt részére az egész országra hatályos oklevelet állítottak ki. Az alapeljárás költsége 24 ft, a pótvizsgálaté 18 ft volt. Az eljárásról jegyzőkönyvet és nyilvántartási jegyzéket vezettek.²⁷

Az új törvény szerint a rendes bírói vizsgálaton kívül is léteztek feltételek egyes bírói álláshelyek betöltésére. Így a törvényes általános ítélőbírói (ügyészi) képesítési kellékek mellett a ítélőtábla bírójává vagy ennek megfelelő bírói és ügyészi állásra csak az volt kinevezhető, aki legalább öt évig bírói vagy királyi ügyészi hivatalt viselt; önálló ügyvédi vagy közjegyzői gyakorlatot folytatott; a jogtudományi szakban mint egyetemi vagy jogakadémiai nyilvános vagy magántanár működött; végül az Igazságügy-minisztériumban, a Kúriánál, valamely ítélőtáblánál, a kincstári jogügyek igazgatóságánál vagy közalapítványi ügyigazgatóságnál fogalmazási szakban szolgált (22. §). Ennek indoka abban állt, hogy felsőbb bírói állásra csak az léphessen, aki már a pályán hosszabb időn át sikerrel bizonyított. Különösen fontos szempontnak tekintették a Kúria bírójának és az ennek megfelelő vagy ennél magasabb ítélőbírói vagy ügyészi állásoknál a gyakorlati időt. Ezért a 22. §-ban említett kellékek és feltételek mellett csak az volt oda kinevezhető, aki a felsorolt hivatalok vagy állások bármelyikében legalább tíz évet töltött. A gyakorlati idő számításánál valamennyi jogi életpályát a fennforgó célból egyenértékűnek tekintettek.²⁸

A törvény ugyanakkor lehetővé tette, hogy azok, akik a hatályba lépésekor már törvényes joggyakorlaton voltak, a gyakorlati bírói vizsgára az eddigi feltételek mellett bocsáttassanak. Ezt a rendelkezést többen feleslegesnek, szabályrontónak tekintették.²⁹

c) A királyi törvényszékek megerősítése

A szóbeliség és közvetlenség elvének előrevetített elterjedése magával vonta azt, hogy az ítélkezés súlypontja az első fokú fórumokra fog áthelyeződni. Ezért tapasztalás sze-

²⁵ MRT 1891. 1780–1784. p.

²⁶ MRT 1891. 1785–1786. p., MRT 1892. 495. p.

²⁷ MRT 1891. 1787–1789. p., MRT 1892. 495–499. p.

²⁸ KHI XXVI. 34–35. p.

²⁹ HERZ BERTALAN: A bírói és ügyészi szervezet módosítása. JK 1891. március 6. (10. szám) 78–79. p.

rint meg kellett erősíteni mind a királyi törvényszékek, mind a járásbíróságok szakmaiságát.

A törvényszékeknel ezen feladathoz társult még az a cél is, hogy a kiváló és érdemeket szerzett bírák előléptetés folytán a jövőben lehetőleg ne hagyják el addigi állásaikat, mivel ezzel a korábban divatozott gyakorlattal az első fokú fórumok jelentős veszteségeket szenvedtek, s az ítélkezés színvonala is változhatott. Ezekre tekintettel a törvény rendelkezéseket tartalmazott mind az elnökök, mind az ítélőbírák előléptetési rendszerének megváltoztatására.

A Budapesten elhelyezett királyi törvényszékek elnökeit a Kúria rendes bírának létszámába emelték, és a rangfokozat, rangsor, járandóság és fokozatos fizetésre való igény tekintetében a Kúria bíráival egyenlő jogokkal ruházták fel. Ennélfogva a Kúria rendes bírának létszámát (1884: XXXVIII. tc. 1. §) 65-re emelték fel, s ezek közül 33 elsőosztályú, 32 pedig másodosztályú javadalmazásban részesült. Ezzel a budapesti törvényszéki elnöki állásokon lévők is 5000 ft fizetéshez jutottak.³⁰

A törvényszéki nívó emelésének másik eszközét az képezte, hogy mostantól a király kúriai bírói címmel és jelleggel közvetlenül nevezhetett ki vidéki törvényszéki elnököket. Ezzel igyekeztek elérni azt a célt, hogy a vidéki törvényszéki elnöki állásokra kiváló királyi táblai bírák is jelentkezzenek, mivel ezáltal is másodosztályú kúriai bírák lehetnek.

Gondoltak azonban a már elnöki állásban lévő vezetőkre is. A király fontos közszolgálati érdekből, addigi szolgálati minőségükben való meghagyás mellett, a vidéki törvényszékek érdemeket szerzett elnökeinek kúriai bírói címet és jelleget, a törvényszéki bírának és járásbíráknak ítélőtáblai bírói címet és jelleget, a királyi ügyészeknek főügyész helyettesi címet és jelleget adományozhatott. Egyelőre azon elnökök száma, akik kúriai bírói címet és jelleget nyertek, tíznél több nem lehetett. A létszám szükséges emelését rendre a költségvetési törvényekben tervezték. A 28. § a törvényszéki és járásbírák és a királyi ügyészek együttes létszámának 10 %-ában állapította meg azt a maximumot, amelyet a királyi táblai bírói címmel és jelleggel felruházható törvényszéki bírák és járásbírák (s főügyész-helyettesi címmel és jelleggel felruházandó ügyészek) együttes száma elérhetett. Az idő szerint ez 107-et tett ki.³¹

d) A vizsgáló bírák beosztása

Az addigi gyakorlat oda vezetett, hogy a vizsgáló bírói állások viszonylagos népszerűtlensége miatt³² a bűnvizsgálatokat nem bírák, hanem túlnyomólag tapasztalatlan, kezdő jegyzők, aljegyzők, sőt joggyakornokok teljesítették. Ha bírát neveztek is ki a tisztségre, az rendszerint nem a legkiválóbbak közül került ki. Ennek a nemkívánatos helyzetnek az orvoslására a következőt rendelték: világosan kimondták, hogy ezentúl a törvényszék vizsgáló bíróját és állandó helyettesét a királyi törvényszéki bírák közül két évi időtartamra az igazságügy-miniszter nevezi ki. Mindezt pedig azért tették, mert a személyes szabadság nagy érdeke és a perelőkészítés fontossága megkövetelték, hogy az állam a vizsgálói hatalmat oly bírák kezébe tegye, akiknek hajlamuk, erejük és képzettségük is megvan a feladat teljesítéséhez.³³

³⁰ KHI XXVI. 35. p.

³¹ KHI XXVI. 35–36. p.

³² FARKAS LAJOS: A bírói és ügyési szervezet reformja. IV. JK 1891. április 3. (14. szám.) 108. p.

³³ HERZ BERTALAN: A bírói és ügyési szervezet módosítása. JK 1891. február 27. (9. szám) 66. p.

Hogy igazságos legyen a rendelkezés, a vizsgáló bírakat évenkénti 300 ft pótlékban részesítették. A kirendelés egyébként ismételterhető volt. A gyakorlati szükség igényei azonban engedményt is megkívántak. Csekélyebb fontosságú esetekben az elnök albirákat, sőt törvényszéki jegyzőket is megbízhatott a vizsgálattal. Többek szerint ez a megoldás nem feltétlenül volt szerencsés, vagy ha mégis alkalmazták, célszerűbb lett volna az albirákat és a jegyzőket nem vizsgáló bírónak, hanem csak vizsgálónak nevezni.³⁴ A vizsgáló bíró egyébkénti segítségére a törvényszék elnöke szintén albirákat vagy törvényszéki jegyzőket, esetleg aljegyzőket rendelhetett ki.³⁵

e) A törvényszéki albirák és a járásbírák

Sok nehézséget és problémát vetett fel korábban a járásbírák és a járásbíróságokhoz rendelt albirák képzettsége. Ugyanis a szokás szerint a fiatal, frissen kinevezett bíró először albíró lett valamely járásbírószágon, azaz tapasztalat nélkül máris egyesbíróként kellett ítélnie, s csak jóval később kerülhetett fel a törvényszékre valamely tanácsba. Holott a célszerűség azt kívánta, hogy a kezdő bíró először tanácsba legyen beosztva, s ott gyakorlatot szerezvén, ezután lépjen ki az egyesbírói székbe. A meglévő rendszert tovább fenntartani az igazságszolgáltatás érzékeny kára nélkül nem lehetett.

A törvény nem is habozott változtatni. Először is rendelte, hogy az albirákat ezentúl ne azonnal a járásbírószágokhoz, hanem először a törvényszékekhez nevezzék ki, s ott osszák be valamely tanácsba egy évi időtartamra. Ez az újonc bíró számára a tapasztalat megszerzésének lehetőségét, legfőbb iskoláját jelentette. Az így kinevezett bíró székhelyét csak ideiglenesnek tekintették, s a végleges székhelyét csak az egy év eltelte után a járásbírószághoz való kirendelés alkalmával állapították meg. Ekkor értelem szerint egy albírói állás a törvényszéken felszabadult, s oda máris új albíró lehetett kinevezni.

A törvényszéket azonban nem „szállhatták meg” az albirák. Ezért szabályul mondták ki, hogy egy törvényszéknél rendszeresített ítélőbírák számának negyed részét az albirák száma nem haladhatta meg. Ugyanakkor a már törvényszékre került albíró a bírói teendők tekintetében a rendes törvényszéki bíróval rendszerint egyenlőnek volt tekintendő. Azonban ez csak valóban rendszerint érvényesült. Semmisség terhe mellett ugyanis tilalmazták, hogy egy tanácsban az albirák többségbe kerüljenek. Azaz egynél többen a törvényszék első fokú tanácsában nem vehettek részt. A fegyelmi és fellebbezési tanácsokból pedig az albíró – mint a pálya noviciátusa – egyenesen ki volt zárva. Magától értetődött, hogy ilyen körülmények között az albíró tanácselnök bíró sem lehetett (37. §). Az így alkalmazott albíró telekkönyvi egyes bíról sem volt kinevezhető.³⁶

Érdekes észrevétele adódott *Farkas Lajos* komáromi törvényszéki bírónak, aki azt javasolta, hogy az albíró kifejezésből az „al” előtagot hagyják el, s inkább ezt az állást is nevezzék bírónak (másodosztályúnak), mivel a megkülönböztetés felesleges, és a jogkereső felek körében zavart kelt. Ugyanis azt a téves képzetet teremthette, mintha lenne fő bíró is. Mindezt *titulus sine vitulo*-féle reformnak tekintette volna.³⁷

³⁴ FARKAS LAJOS: A bírói és ügyészi szervezet reformja. IV. JK. 1891. április 3. (14. szám) 109. p.

³⁵ KHI XXVI. 37. p. és A m. kir. igazságügyminiszternek 4586/ I.M.E számú rendelete a bírói és ügyészi szervezet módosításáról szóló 1891. évi XVII. t.-cikk 33. §-ának életbeléptetése tárgyában. MRT 1892. Budapest, 1892. 2211. p.

³⁶ KHI XXVI. 38 40. p.

³⁷ FARKAS LAJOS: A bírói és ügyészi szervezet reformja II. JK 1891. március 20. (12. szám) 91. p.

Mindenesetre örömmel állapította meg a *Jogtudományi Közlöny* egyik cikkírója, hogy „a bíróképzés lesz a jövőben a bíróságok feladata”. Hangsúlyozta, hogy a törvénytárszéken kiképzett albírák „nem fognak a törvény labirintusában tévelyegni, hanem alapos és helyes judiciummal csakhamar megtalálják a helyes utat s nem fognak a felek tudományosabb jogi képviselőinek befolyása alatt állni.”³⁸

A tervbe vett perjogi reformok azonban a járásbíróságok további megerősítését is indokoltá tették. Számítani lehetett ugyanis az ügyforgalom jelentékeny növekedésére, miközben a járásbíróságok már így is túlterheltek voltak.³⁹ Mindezekért a járásbíróságokra ezentúl nem csak egy, hanem szükség szerint több járásbíró is ki lehetett nevezni.

Ennek egyik szervezeti oka abban nyugodott, hogy a járásbíróság vezetése túlságosan igénybe vette a járásbíró, s ezért is szükség volt belőlük többre. Ilyenkor a felügyelet és a vezetés a rangidősebbet illette. A másik szervezeti ok abban nyugodott, hogy ekként az járásbíróságokra több tapasztalt egyes bírót lehetett rendszerezíteni, amely jól társult azzal a már említett rendelkezéssel, mely szerint a járásbíró is felruházzható lett királyi táblai bírói ranggal és jelleggel.⁴⁰

f) Az összeférhetetlenség és az együttalkalmazást kizáró viszonyok

Törvényeink az 1869. évi IV. törvénycikk óta nem érintették az összeférhetetlenség kérdését, pedig szükség lett volna rá. Az idézett törvény részletesen felsorolta azon tisztségeket, amelyeket bírák nem tölthettek be. A 8. §-ának rendelkezései a) ponttól f)-ig nevesítették, hogy a bíró például nem lehetett országgyűlési képviselő, ügyvéd, ügyvivő, tanár, más állami alkalmazott, politikai folyóirat szerkesztője, tulajdonosa stb. Nem lehetett politikai szervezet tagja (11. §), s bizonyos gazdasági összeférhetetlenségekről is rendelkezett a 12. §. Azonban a bírósági hivatalnokokról sem ez, sem későbbi törvényeink nem szóltak. Ezért most az 1891. évi XVII. tc. az ismertetett rendelkezések hatályát a bírósági hivatalnokokra is kiterjesztette.

Az 1869. évi IV. tc. szerint a bíró még egyetemen sem oktathatott. Azonban a gyakorlat ezt a rendelkezést joggal kifogásolta, s végül 1891-ben ki is vették a tilalmi listáról az egyetemi magántanárként való tevékenykedést.⁴¹

Az 1869. évi törvénynek nagy hiányosságául számították fel az együttalkalmazást kizáró rokonsági és sógorsági viszonyok meghatározását. A novella ezt messzesemenőig pótolta, amikor is a IV. fejezetben megvonta azon határokat, amelyeknél az együttalkalmazás kizárt volt. Így ugyanazon bíróságnál sem ítéldbírói, sem bírósági hivatalnoki állásra nem voltak alkalmazhatók 1. a fel- vagy lemenőágban rokonok és sógorok; 2. az oldalrokonok unokatestvérig bezárólag; 3. azok, akik örökbefogadó szülői és örökbefogadott gyermeki viszonyban álltak; 4. az ítéldbíró vagy bírósági hivatalnok nejének fitestvére, vagy nőtestvérének férje (41. §). Az említett viszonyok bármelyike az ugyanazon ügyészségnél való alkalmazást is kizárta. Hasonlóan nem voltak alkalmazhatók valamely bíróságnál ítéldbírói, másfelől ugyanazon bíróság székhelyén működő királyi ügyészségnél ügyészi állásra azok, akik között a 41. § 1–4. pontjaiban felsorolt viszonyok bármelyike fennforgott. Kizárta a törvény, hogy ítéldbíró legyen a törvénytárszéken vagy járásbírósnál az, aki a fölötte ítéltáblai elnökkel, olyan járásbíró (albíró), aki a

³⁸ P. I.: Néhány szó a bírák kiképzéséhez. *JK* 1892. február 19. (8. szám) 63. p.

³⁹ XY [sic!]: Egy pár észrevétel a bírói reform-tervezetre. *JK* 1891. március 13. (11. szám) 82–83. p.

⁴⁰ KHI XXVI. 38. p.

⁴¹ KHI XXVI. 40. p.

fölöttes törvényszéki elnökkel, oly ügyész (alügyész), aki a fölöttes főügyésszel a 41. § 1–4. pontjaiban meghatározott viszonyok bármelyikében volt (43. §).⁴²

A 43. § rendelkezései alól a király felmentést adhatott, kivéve ha a bíróságok vezetői kerültek egymással meghatározott kapcsolatba. Azon bíróságnál, ahol az ítéldbírák száma a tízet meghaladta, a király az ítéldbírák vagy ezek és az ügyészek között létező unokatestvéri akadály alól felmentést adhatott, de ők ilyen esetben sem működhettek egy tanácsban.⁴³

g) A szervezeti rangsor

A hivatali állások átjárhatósága és egymáshoz való viszonyának meghatározása érdekében a novellában megjelölték a szervezeti rangsort is. Eszerint első szinten állott a királyi alügyész és a királyi albíró; a másodikon a királyi ügyész, a királyi járásbíró, a királyi törvényszéki bíró; a harmadikon a királyi ítéltáblai bíró, a vidéki királyi törvényszéki elnök és a Budapesten elhelyezett királyi törvényszék alelnöke, a királyi főügyészi helyettes, az igazságügy-miniszteri osztálytanácsos; negyediken a királyi kúriai bíró, a királyi ítéltáblai tanácselnök, a Budapesten elhelyezett királyi törvényszék elnöke, a királyi főügyész, a koronaügyészi helyettes, az igazságügy-miniszteri tanácsos; s legfelül az igazságügy-minisztérium államtitkára, a koronaügyész, a királyi kúriai tanácselnök, királyi ítéltáblai elnök és a budapesti ítéltábla alelnöke.

Ennek ott volt jelentősége, hogy az, aki már előbbi állásában magasabb járandóságot élvezett, ezt – a működési pótlék kivételével – új állásában is megtarthatta, és az előbbi fizetési fokozatánál alsóbb fokozatúak közé nem volt beosztató.⁴⁴

h) A tanácsjegyzői szolgálat

A novella 55. §-a a Kúria tanácsjegyzői szolgálatának reformját tartalmazza. Mindez következménye az 1890. évi XXV. tc. 6. §-ának, amely szerint az ítéltáblánál a tanácsjegyzői teendőket akarattal berendelt albírák is teljesíthették. Ennek mintájára elrendelték, hogy a Kúriához tanácsjegyzői szolgálatra az igazságügy-miniszter beleegyezésükkel törvényszéki és járásbírákat vagy albírákat rendelhet be. E szolgálat két évnél tovább nem tarthatott. Célja az volt, hogy a kiválóbb törvényszéki és járásbírák, mielőtt előléptetésben részesülnek, közvetlen tapasztalás útján ismerhessék meg legfelsőbb bíróságunk eljárását. Ilyen rendszerben a kúriai jegyzői kar folytonosan hullámzó testület lett, amelynek az jutott feladatul, hogy a Kúria magasabb judikatúráját vigyék magukkal az alsóbb bíróságokhoz.

A következő szakasz pedig azzal egészítette ki a decentralizációs törvényt, hogy elnöki titkári teendők ellátására is berendelhetők lettek az albírák.

i) Az új bírói ügyviteli szabályok és a felügyelet

A több tekintetben revízióra szoruló, 1874-ben kiadott bírói ügyviteli szabályok⁴⁵ helyett 1891. szeptember 15-én újat léptetett hatályba Szilágyi Dezső.⁴⁶

⁴² KHI XXVI. 41. p.

⁴³ KHI XXVI. 41–42. p.

⁴⁴ KHI XXVI. 43–44. p.

Ez a rendelet szabályokat tartalmazott többek között a hivatali állások betöltésére pályázat nélkül és pályázat alapján (I. cím, I. fejezet),⁴⁷ valamint a bírák jogai és kötelességei tárgyában. Ez utóbbi körében rendelkeztek arról, hogy a bírának és a bírósági hivatalnokoknak állandóan a bíróság székhelyén kellett lakniuk, további összeférhetetlenségi szabályokat állapítottak meg, szóltak a hivatalos órákról, a szolgálattételi kötelezettségről, a felekkel való bánásmódról. A járandóságok körében megemlítették a jutalom és a segélyezés lehetőségét, és a szabadságolás mikéntjét (I. cím, II. fejezet).⁴⁸

A hatásköréről szóló I. cím, III. fejezet kimondta, hogy mindegyik bíróság saját főnökének (elnök, járásbíró) vezetése alatt áll. A bíróság főnökét megillető vezetés kiterjedt az igazgatási teendők ellátására, s az elnöki ügyek elintézésére, és általában mindazon teendőkre, amelyek törvényben, az ügyviteli szabályokban és egyéb rendeletekben az ügyvitel egyes ágaira nézve a főnöknek mint a bíróság vezetőjének hatáskörébe tüzetesen voltak utalva (51–52. §§).

A tanácsvezetőkörül akként rendelkezett az ügyviteli szabályzat, hogy a bírák közül a törvényszékeknel a királyi ítélőtáblai bíró címmel és jelleggel felruházott törvényszéki bírák, ítélőtábláknál és a Kúriánál pedig a szükséghez képest olyanok rendeltetnek ki az elnök által, akiket az ő felterjesztésére a tanácsvezetés jogával az igazságügy-miniszter felruházott (63. §).

A rendelet szólt még a tanácsjegyzőkről, a jegyzők, aljegyzők, joggyakornokok, az irodaigazgató, az irodatisztek, a telekkönyvvezetők és segéd-telekkönyvvezetők, valamint az írnokok és díjnokok hatásköréről is (65–70. §§).

Az I. cím, IV. fejezet a felügyelet szabályait taglalta.⁴⁹ A felügyeleti teendők közé az 1891. évi XVII. tc. 4. §-ának rendelkezésein felül felvették még a hivatalszemélyzet közötti egyetértés, kölcsönös támogatás megteremtését, a hivatalos fegyelem megkívánását, a közszolgálat megkönnyítését és előmozdítását. Az elnöknek kötelessége volt a hivatali személyzet egyes tagjainak képzettségét és szakmai tevékenységét figyelemmel kísérni, és tapasztalatait az előmenetel megállapításánál érvényesíteni (73. §).

A felügyeleti jog gyakorlása alatt kért nyilatkozatokra való felhívás történhetett szóval és írásban is. A válasz szintén ekképpen volt megadandó. Azonban többen együttesen nyilatkozatra csak írásban voltak felszólíthatók, és ők csak írásbelileg nyilatkozhattak. Az iratok előterjesztését csak abban az esetben lehetett elrendelni, ha a fennforgó kérdés azok nélkül nem volt elintézhető (74–75. §§).

A felügyelet gyakorlójához benyújtható panaszok szintén szóban és írásban voltak beadandók. A szóval előterjesztett panaszt természetesen jegyzőkönyvbe kellett foglalni. A panaszt az illetékes felügyeleti hatóságon kívül a felsőbb felügyeleti hatóság is elintézhette, ha az ügy nagymérvősége, vagy súlyos beszámítása erélyesebb és messzebbható intézkedések megtételét követelte (76–78. §§).

Felügyeleti vizsgálatot az ítélőtáblai vagy a törvényszéki elnökök időszakosan fogatosítottak. Azonban rendkívüli vizsgálatot is elrendelhetett a tábla elnöke, ha erre a

⁴⁵ A m. kir. igazságügyminiszernek 1874. évi október 15-én 3436/I.m.e. szám alatt kelt rendelete a bírói ügyvitel tárgyában. MRT 1847. II. kiadás. Budapest, 1891. 495–564. p. és A m. kir. igazságügyminiszernek 3274/I.M.E. számú rendelete a bírói ügyviteli szabályoknak módosítása és kiegészítése tárgyában. MRT 1881. Budapest, 1881. 1444–1459. p.

⁴⁶ A m. kir. igazságügyminiszernek 4291/I.M.E. számú rendelete a bírói ügyviteli szabályok kiadása tárgyában. MRT 1891. Budapest, 1891. 935–1089. p.

⁴⁷ MRT 1891. 937–953. p.

⁴⁸ MRT 1891. 953–962. p.

⁴⁹ MRT 1891. 971–988. p.

panaszok alapján szükség mutatkozott. A vizsgálatot az elnök személyesen vagy kiküldöttje útján végezhette. A felügyeleti hatóság a vizsgálat alkalmával a tárgyalásoknál és az elintézendő ügyek előadásánál jelen lehetett, azonban a határozathozatalnál már nem.⁵⁰

A felügyeleti vizsgálat alapján a következő felügyeleti intézkedések voltak meghozhatók: 1. elismerő nyilatkozat a bíróság irányába; 2. a hivatali személyzet szaporítása, helyiségek bővítése, felszerelések pótlása; 3. oktató figyelmeztetés az ügyek alaposabb, könnyebb, vagy gyorsabb elintézésére; 4. figyelmeztetés az eljárási és ügyviteli hibákra; 5. az egyes alkalmazottak szóbeli megintése csekélyebb rendetlenség, magaviselet vagy életmód miatt; 6. a bírósághoz általában intézett felhívás a közszolgálat pontosabb megtartása végett; 7. írásbeli hivatalos megintés;⁵¹ 8. rendbíróság kiszabása a kezelőszemélyzet tagja ellen;⁵² 9. a bírák és bírósági hivatalnokok áthelyezése az együttalkalmazást kizáró rokonsági vagy sógorsági viszonytól fogva;⁵³ 10. a bírák, bírósági hivatalnokok és a szolgák nyugdíjazása, valamint az ez iránti eljárás folyamatba tétele;⁵⁴ 11. intézkedés megtétele a közvádlónál a fegyelmi eljárás megindítása érdekében;⁵⁵ 12. a hivatalból való felfüggesztés;⁵⁶ és 13. hivatalos büntett vagy vétség miatt büntető eljárás folyamatba tételének kieszközlése⁵⁷ (86. §).

A rendelet a rendbíróság alkalmazására is tartalmazott szabályokat. Eszerint a tapasztalt jelentősebb rendetlenség, mulasztás vagy késedelem esetén – a novella rendelkezéseinek megfelelően – rendbíróságot alkalmazhatott a fellebbviteli bíróság. Ekkor felhívták az érintett ítélő bírót vagy bírósági hivatalnokot, hogy igazoló nyilatkozatát legkésőbb 15 nap alatt terjessze elő. Ha az igazolást a terhelt nem nyújtotta be, vagy az abban felhozottak nem voltak alaposak, a fellebbviteli bíróság a rendbíróság alkalmazását indokolt határozatban mondta ki. A rendbíróság elleni felfolyamodás egy példányban volt beadandó (98–102. §§).

Az új bírói ügyviteli szabályok egyes értékelést váltottak ki a jogászságból. Többen kritizálták azt, hogy döntően az 1874. évi szabályokon alapult, s hogy az ügykezelésen mit sem könnyített. A legfőbb kritika azonban amiatt érte, amiről nem is tehetett: „akta-elintéző gépből az élő jog részévé kell tenni a bíróságokat és erre egyedüli eszköz a szóbeli per: ezt hangoztattuk mindig és hangoztatni vagyunk kénytelenek az írásbeli per alapján álló bírói ügyviteli szabályokkal szemben is.”⁵⁸ A legtöbben azonban az itt nem ismertetett 153. §-át kifogásolták, amely lehetőséget adott az elnök számára a bíró melékszakbeli beosztására is, továbbá azt, hogy az új szabályok is meghagyták a kezelési statisztikák sokaságát, amelyeket egy bírónak naponta vezetnie kellett.⁵⁹

⁵⁰ Vö. az 1891. évi XVII. tc. 7. §-ával!

⁵¹ Vö. az 1871. évi VIII. tc. 28., 29. §-ával, és az 1891. évi XVII. tc. 60. §-ával!

⁵² Vö. az 1891. évi XVII. tc. 60. §-ával!

⁵³ Vö. az 1891. évi XVII. tc. 41–43. §-ával és az 1871. évi IX. tc. 5. §-ával!

⁵⁴ Vö. az 1869. évi IV. tc. 17. §-ával, az 1871. évi IX. tc. 6–13. §-ával és az 1885. évi XI. tc.-vel!

⁵⁵ Vö. az 1871. évi VIII. tc. 39. §-ával!

⁵⁶ Vö. az 1871. évi VIII. tc. 63. §-ával!

⁵⁷ Vö. az 1878. évi V. tc. XLIII. fejezetével!

⁵⁸ Az új bírói ügyviteli szabályok II. JK 1891. szeptember 11. (37. szám) 291. p. és Bírói ügyviteli szabályok I. JK 1891. szeptember 4. (36. szám) 281. p., valamint VERIDICUS: Az ügyviteli szabályok sérelmes pontjai. JK 1892. december 30. (53. szám)

⁵⁹ FARKAS LAJOS: A bírák kényszerzubbonyban. ÜL 1891. október 10. (41. szám) 1–4. p., A bírói ügyviteli szabályokból vonható következtetések. ÜL 1891. október 3. (40. szám) 1. p.

Az 1891. évi ügyviteli szabályokat 1892-ben röviden még kiegészítették. Ez a rendelet szólt a tanácsjegyzői szolgálatra berendelt bírákról, a szabadságolásról, a telekkönyvi hatóságról, a törvényszéki elnöki vizsgálatról, a fegyelmi pénzbüntetés nyilvántartásáról és a rendbírság behajtásáról.⁶⁰

Az 1891. évi XVII. tc. felügyeletre, összeférhetetlenségre és az együttalkalmazást kizáró viszonyokra vonatkozó rendelkezéseit a novella törvényi felhatalmazása alapján (1891. évi XVII. tc. 68. §) a bírósági végrehajtókra is kiterjesztették.⁶¹

II. Az 1891. évi XVII. tc. megalkotása

Az ítélőtáblák decentralizációjáról szóló 1890. évi XXV. tc. elfogadása után azonnal felmerült a bírói jogviszony némely szabályainak rendezése, különösen a felügyelettel és azon rendelkezésekkel kapcsolatban, amelyeket az új ítélőtáblai rendszer tett lehetővé. Találtunk arra utalást, hogy már 1890 júliusában foglalkozott egy ankét a törvénytervezet kidolgozásával,⁶² azonban az 1890. szeptember 21-i kormányülésen – amikor meghatározták az őszi képviselőházi munkaprogramot – a bírói és ügyészi szervezet reformtörvénye még nem szerepelt a napirenden.⁶³

Mindazonáltal a törvényjavaslat az őszi vagy a kora tél folyamán mégis elkészülhetett,⁶⁴ mivel 1891. január 9-én a minisztertanács megtárgyalta s kisebb módosításokkal elfogadta azt. A jelképesnek is mondható pontosítás két szakaszt érintett: egyfelől javaslatba hozták, hogy a 32. §-ban említett törvényszéki és járásbíráknak nem csupán a királyi ítélőtáblai cím, hanem a „jelleg” is adományozandó, s ekkor került a javaslat szövegébe az is, hogy ilyen címmel és jelleggel az említett bírák csak 10 %-a ruházható fel. Emellett a 35. §-t is módosították annyiban, hogy felemelték benne a vidéki törvényszéki, de királyi ítélőtáblai címmel és jelleggel felruházott bírák fizetését 2500 ft-ra. Egyebekben felhatalmazta a kormány az igazságügy-minisztert, hogy a király jóváhagyásával a javaslatot az országgyűlés elé terjessze be.⁶⁵

A sajtó örömmel fogadta a hírt. „Az első bírói és ügyészi szervezet átalakítása, amíg egyrészt életet fog önteni a bírói organizmusba, mely ma üres keretből és lélek nélküli sablonokból áll, másrészt lehetővé fogja tenni, hogy a bíróság első sorban a maga szervezeti öntudatának és életerős tevékenységének hatalmával gyakorolja önmaga felett a fegyelmet, melyet megtorló és fenyegető intézkedésekkel soha sem lehet megalkotni.” A végső célként most is a szóbeliség és a közvetlenség behozatalát jelölték meg.⁶⁶

⁶⁰ A m. kir. igazságügyminiszternek 5206/891. számú rendelete, az 1891. évi [...] bírói ügyviteli szabályok módosítása és kiegészítése tárgyában. MRT 1892. Budapest, 1892. 1178–1181. p.

⁶¹ A m. kir. igazságügyminiszternek 32.082. szám alatti [...] rendelete az 1891. XVII. t.-cikkben a felügyeletre, [...] vonatkozó rendelkezéseknek a bírósági végrehajtókra való kiterjesztése tárgyában. MRT 1891. Budapest, 1891. 1802–1811. p.

⁶² A bírói szervezet reformja. ÜL 1890. augusztus 2. (32. szám) 1–2. p.

⁶³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL). Minisztertanácsi jegyzőkönyvek mikrofilmen. K 27 X 57 3771. 1890. szeptember 21.

⁶⁴ Az Igazságügy-minisztérium levéltára a Magyar Országos Levéltárban 1956-ban javarészt az ottani tűz martalékává lett. Ezért a bizonytalanság!

⁶⁵ MOL K27 X57 3771. 1891. január 9.

⁶⁶ *Pesti Napló* (a továbbiakban PN) 1891. január 20. (20. szám) 1. p.

Végül csak másfél hónap elteltével, 1891. február 22-én nyújtotta be Szilágyi Dezső miniszter a törvényjavaslatot az országgyűlés asztalára. „Az eszme – írta a *Pesti Napló* tudósítója –, amely a javaslatban keresztülvonul, egészséges: életre kelteti a bírói testületnek az összes fórumokon átvonuló öntudatát [...]. Hogy mint organikus élő egész megtalálhassa, amire eddig képes nem volt: a közvetlen érintkezést és az ebből fejlődő kölcsönhatást a judikatúra és a nemzeti társadalom között. [... Mert] mi a bírói szervezet ma? Ennek a szervezetnek, hogy úgy mondjuk, csak fiziológiai élete van, mely gépileg jelentkezik.” A cikkíró hosszan ecsetelte a bírói szervezet akkor volt hibáit, s a bíróságok felemelkedését és megújódását várta a törvényjavaslattól.⁶⁷

A benyújtott javaslat szövegét több sajtótermék is közölte,⁶⁸ így a képviselőház igazságügyi bizottsága elé terjesztett szövegezést több forrásból is ismerhetjük. Március 7-én – a minisztérium sürgetésére – a bizottság tárgyalás alá is vette a javaslatot,⁶⁹ s már előbb kijelölték az ügy előadóját Jellinek Artúr liberális párti képviselő személyében.⁷⁰

Az igazságügyi bizottság március 7-től március 16-ig tárgyalta Kőrösi Sándor (Liberális Párt, a továbbiakban LP⁷¹) elnökletével a javaslatot. A vita most is általános és részletes formában zajlott. Expozéjában a miniszter kifejtette a szóban lévő reformok időszerűségét és hangsúlyozta, hogy további változásokat is kilátásba helyezett. A bizottsági tagok egyetértettek a jogszabály novelláris jellegével. Először Horváth Lajos (LP) szólt, majd Neumann Ármin (LP), Hodossy Imre (Mérésékelt Ellenzék), Ziskay Antal (LP), Chorin Ferenc (LP), Fabinyi Theofil (LP), Horváth Ádám (Függetlenségi Párt) és Vesztér Imre (Mérésékelt Ellenzék), általánosságban elfogadva a szövegezést.⁷²

A részletes vitában mindenki hozzászólt a napirendhez. Kilenc napi üléselés után, számos apróbb és jelentősebb módosítással végül elfogadták a javaslatot.⁷³ Közben a sajtó a bírói reformok nagyszerűségét hangoztatta. „Az iránt a jogászok között véleménykülönbség nem foroghat fenn, hogy akár a miniszternek, mondjuk felügyeleti joga, akár a felsőbb bírói felügyeleti hatóságnak ily irányú funkciója magát a judikatúrát, a bírónak azt a szellemi munkáját, mellyel alaki vagy anyagi igazságot statuál, nem érintheti, s arra még csak feszélyező befolyást sem szabad gyakorolnia.[...] A hivatali hierarchiával mindig együttjáró ezer és ezer félszűzségnek és bajnak a bírói testület kebelében csak egyetlen hatályos ellensúlya van: az erős bírói közszellem, amely az együvé tartozás tudatából nyeri éltető erejét, és ebben találja a maga ellenállhatatlan erkölcsi hatásának forrását. Ezt a közszellemet csupán az igazi függetlenség érzete juttatja hatalomra [...]”.⁷⁴

A bizottság végül a képviselőház március 27-i ülésén mutatta be állásfoglalását, amely kialakításában az ellenzéknek is szerepe volt. Különösen a mérésékelt ellenzéknek kell megemlíteni, amely leginkább a felügyelet biztosítékainak megteremtéséért kardoskodott a vitákban. A jelentés rámutatott: „igazságügyi politika elvét képezi a javaslatnak az, hogy az első fokú bíróságok szervezete olyan legyen, hogy azok feladatuknak úgy a

⁶⁷ PN 1891. február 22. (52. szám) Melléklet. 1. p.

⁶⁸ PN 1891. február 22. (52. szám) Melléklet. 4. p. és ÜL 1891. február 28. (9. szám) 2–8. p.

⁶⁹ PN 1891. március 2. (60. szám) esti kiadás 1. p. és március 7. (65. szám) esti kiadás 1. p.

⁷⁰ PN 1891. március 1. (59. szám) 1. p.

⁷¹ A képviselők pártállásáról lásd ADALBERT TOTH: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*. R. Oldenbourg München, 1973.

⁷² PN 1891. március 8. (66. szám) 2. p. és március 10. (68. szám) 1–2. p.

⁷³ PN 1891. március 11. (69. szám) 1–2. p., március 12. (70. szám) 2. p., március 13. (71. szám) 1. p., március 14. (72. szám) 1–2. p., március 15. (73. szám) 2. p., március 16. (74. szám) 1. p.

⁷⁴ PN 1891. március 11. (69. szám) 1–2. p.

jelenben és – tekintettel a bekövetkező reformokra – a jövőben is eleget tehessenek. [...] Elvét képezi az, hogy a szervezeten belül az erők elhelyezése egyenlékeny legyen, s hogy az első fokú bíróságok, amelyek a jogkereső közönséggel a leggyakoribb érintkezésben állanak, úgy összalkotásuknál, mint működésükénél fogva, a bizalmat és tiszteletet fokozottabb mérvben bírják.”⁷⁵

A javaslatban méltányolták a bírák kvalifikációjának emelését – amely így már közelített a „nyugat” színvonalához –, az első fokú bírák javadalmazását, s üdvözölték az *elnöki tanács* intézményét. A bírósági hivatalnokok és fogalmazók kiképzésére vonatkozó elvek a gyakorlatiság irányába mutatnak. Ugyanakkor felhívták a figyelmet az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjviszonyainak rendezéséről szóló 1885. évi XI. tc. 25. §-ának a tarthatatlanságára, amely lehetővé tette a bírák adminisztratív elmozdítását 65. életévük betöltése után.⁷⁶

A bizottsági jelentés szerint a javaslat erénye, hogy a létező eljárási törvényekkel a legteljesebb összhangban áll, s reformjai nem ideiglenesek, hanem állandó jellegűek. A főbb alapelveket érintetlenül hagyja, s ezzel is biztosítja a bírói szervek stabilitását. Új elvként fogalmazta meg, hogy a bírósági ügykezelés adminisztrációja járuljon hozzá az ügyek gyors elintézéséhez. A szervezeten belüli erők elhelyezése egyenlékeny legyen, s az elsőfokú bíróságok mennél inkább fokozott bizalomban és tiszteletben részesüljenek.⁷⁷

A felügyelet vezéreszméinél hangsúlyozták: a végrehajtó hatalom és a bírói hatalom viszonya változatlan legyen, a felügyeleti rendszer és hatáskör a bíróságok rendszerével összhangban álljon, és a felügyelet közvetlen gyakorlása bírákra bízassék. A bírói képzés elveinél megemlítették, hogy a bíróban az ítélőképesseget alakítsák ki, jogászai gondolkodásra neveljék, ne csak az ügykezelést ismerjék meg, hanem az igazságszolgáltatás egyes ágait is, a kiképzésben a működés ne mint öncél jelentkezzen, s a kiképzendő bírót valóságos és nem névleges vezetésben kell részesíteni úgy, hogy utána egymaga is tudjon bírói teendőket ellátni.⁷⁸

Az albírkról megállapította a jelentés: elvét képezi a javaslatnak, hogy „a királyi törvényszékeknél alakítandó tanácsoknál a tapasztaltabb és rangban magasabban álló bírónak kell többségben lenniök”. Azonban a jogorvoslati szakból az albírakat ki kell zárni. Az első fokú bíróságon a javaslat szerint három féle bíró is működne: kezdő albír, tapasztaltabb törvényszéki bírák és felsőbb bírói funkciók ellátására is alkalmas bírák. A stabil elemeket különösen a harmadik kategóriában kívánták fokozni. Emellett lényeges volt az elnöki intézmény fejlesztése is.⁷⁹

A stilizálásokon kívül az igazságügyi bizottság által beiktatott főbb módosítások a következők voltak: az 1. § fontos modifikációja volta a második bekezdés beemelése, amely megkülönböztette az igazságügy-miniszteri főfelügyeletet a bíróságok felügyeleti jogától; a „hivatalos” szó alkalmazása a 4. §-ban; a 7. §-ból az első bekezdést kivették és beillesztették azt, hogy a felügyeletet gyakorló személy a bíróságok tanácskozásánál és határozathozatalánál nem lehet jelen. A II. fejezet címébe a modernebb vizsga szó he-

⁷⁵ PN 1891. március 27. (85. szám) 2. p.

⁷⁶ KHI XXVI. 371. p. A bírák nyugdíjáról lásd ANTAL TAMÁS: *A bírák nyugdíjazása Magyarországon 1867–1945.* (Közlés alatt.)

⁷⁷ KHI XXVI. 364–365. p.

⁷⁸ KHI XXVI. 366–368. p.

⁷⁹ KHI XXVI. 369–370. p., A bírói és ügyészi szervezetről szóló javaslat. JK 1891. április 10. (15. szám). 118–119. p.

lyett a vizsgálatot vették fel, utalva az 1874. évi XXIV. tc. szóhasználatára. A 18. §-ban eredetileg benne foglaltattott, hogy kik lehetnek a bírói vizsgánál bizottsági tagok, ezt kivették a szövegből. A 45. §-ban módosították az 1871. évi IX. tc. 3. és 4. szakaszát. A 47., 53. és 56. szakaszokat is árnnyalták, és a javaslat utolsó szakaszait kibővítették, valamint átszámolták.⁸⁰

1891. április 13-án, miután az igazságügyi bizottság három hete megtárgyalta a megtárgyalandót, a *pénzügyi bizottsághoz* került a javaslat. A bizottság Wahrmann Mór (LP) elnökletével gyorsan dolgozott, s már április 16-án beterjesztették a jelentésüket Busbach Péter (LP) előadó által. Ebben támogatták a javaslatot és elfogadták a pénzügyi végrehajtásának az igazságügy-miniszter által javasolt ütemét is. Eszerint a reformot lépésenként hajtják majd végre; az első évben ez mintegy 53.000 ft-ot igényel.⁸¹

A pártok ezután vették külön tárgyalás alá a javaslatot. Elsőként a mérsékelt ellenzék ülésezett, ahol általánosságban április 18-án elfogadták a szöveget. Azonban aggályukat fejezték ki a felügyeleti joggal kapcsolatban, mondván: „a bírói meggyőződés függetlensége és a magisztratuális lelkiismeretnek a judikatúra munkájában önálló nyilvánulása az, mely a bírói szervezet életképességének legbecsesebb erkölcsi tényezőjét képezi.”⁸² A mérsékelt ellenzék másnap folytatta az értékelést, és be is fejezték azt. Felszólaltak: Horváth Lajos, Horánszky Nándor, Veszter Imre, báró Kaas Ivor, Bernáth Béla, Szentiványi Kálmán és Balogh Géza. A részletes vitában a legtöbben most is a felügyelet (4., 5., 13. §) helyességét vitatták.

A szabadelvűek is április 19-én üléseztek. A kormánypártiak Körössy Sándor, majd Varasdy Károly elnökletével, s Jellinek Arthur indokolásában, Szilágyi Dezső felszólalásával vita nélkül elfogadták a javasolt szöveget részleteiben is.⁸³

Az országgyűlési általános tárgyalás április 20-án kezdődött. A vitát Jellinek Arthur előadó expozéja nyitotta meg, amelyben a képviselő szóban is előadta azon körülményeket, amelyek miatt az igazságügyi bizottság támogatta és elfogadásra javasolta a javaslatot.

„A bírói szervezetnek is a nemzeti élet fejlődésével lépést kell tartania” – kezdte beszédét Jellinek, majd azon három „iránnyal” folytatta, amelyekről a törvénynek távol kell tartania magát. Először jelentette ez a végrehajtó hatalom túlsúlyának elkerülését, másodsor olyan tényezőknek a befolyását, amelyek demagógikus törekvéseknek engednek teret, harmadszor pedig attól óvott, hogy a bírói szervezet sem válhat állammá az államban.⁸⁴

A javaslat jogi hátteréről a bizottság szerint is az 1890. évi XXV. tc. állott, amely elve között szerepelt, hogy a szervezeti igazságügyi reformokat a eljárási törvények hatályba lépése *előtt* kellett megalkotni, s ezen reformoknak az igazságügyi adminisztrációra is ki kellett terjedniük. Azonban a felügyelet kérdésében a kiinduló pontot az 1871. évi VIII. tc. jelentette.

Jellinek hangsúlyozta, hogy az asztalon lévő javaslat „a jogszolgáltatást a tökély magas fokára szándékozik emelni”. A felügyelet megvalósítása ezen folyamat egyik eszkö-

⁸⁰ KHI XXVI. 372–380. p., a javaslat egységes szövege: 381–392. p.

⁸¹ Az 1887. évi szeptember hó 26-ra hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. (a továbbiakban KHN) XXIII. kötet. szerk.: Dr. Szádeczky Lajos. Budapest, 1891. 5. p., 20. p., KHI XXVII. 30–32. p.

⁸² PN április 19. (107. szám) 1–2. p.

⁸³ PN április 20. (108. szám) 1. p.

⁸⁴ KHN XXIII. 23. p.

ze. Az 1871. évi VIII. tc. 5. §-a rendelkezése szerint a legfőbb felügyeleti jogot az igazságügy-miniszter gyakorolja. Ez azonban egyéb felügyeletet már addig sem zárt ki. Például a járásbírói ügykezelés felügyelete azon törvényszék elnökét illette, amelynek a területén a járásbírói bíróság feküdt (1871. évi XXXI. tc. 3. §). A bírói ügyviteli szabályok 62. §-a szerint a törvényszék az elnök közvetlen felügyelete alatt állt. Az ítéletábrák és a Kúria elnöki felügyeletéről a 268. § rendelkezett. A 68. § pedig lehetővé tette, hogy a felsőbb bírói fórumok az alsóbbak irányába az ügyviteli szabályok pontos megtartására ügyeljenek, és tapasztalataikhoz képest intézkedjenek is. A jelenlegi javaslat ezzel a rendszerrel szemben a *fokozatos felügyeletet* valósította meg, amelyben jelentős szerep jut az ítéletábrák elnökeinek. „Ez a decentralizáció szükségszerű következménye.”⁸⁵

Kérdés volt a tervezésnél, hogy a felügyelet testületi vagy személyi jellegű legyen-e. Az utóbbi előnyeit találták kétség kívül vonzónak. A felügyelet egyébként két elemből tevődik össze, mondta: az észlelésből és az intézkedési jogból. Az intézkedési lehetőségek közül az 1871. évi VIII. tc. már rendelkezett a fegyelmi eljárásról, és az azon kívül eső megintés jogáról. Azonban nem minden rendellenesség von maga után fegyelmi eljárást. Mindez a bírói függetlenség következménye, melyet ez a javaslat is teljes tiszteletben tart.⁸⁶

Már az 1871. évi VIII. tc. lehetőséget adott arra, hogy a bírót, ha nyilvánvaló vétkeség miatt szolgáltatott okot a perorvoslatra, a fél kérelmére a felmerült költségekben megbüntessék. Ezt váltja fel most az új rendszer, s a felettes felügyeleti szerv beavatkozó joga (13. §).

Fontos szempont volt, hogy a felügyelettel ne egy másik hatalmi ág, hanem a fokozatosság elvének megfelelően a bíróságok maguk bízássanak meg. Ez a függetlenség alkotmányos követelményéből fakadt.

A törvény egyéb rendelkezései közül Jellinek kitért az első fokú fórumok megerősítésének szükségére is, még az eljárási törvények hatályba lépése előtt. Azonban addig is tekintettel kellett lenni az eddigi eljárási rendre. Ezért olyan reformok kellettek, amelyek a jelen és a jövő érdekeit is egyaránt szolgálták. „Melyek a jelenlegi eljárási alappal összhangzásban állanak, a jövőben eszközlendő reformok mikéntjét nem preiudicálják, de amelyeknek hatása úgy a jelenben, mint a jövőben egyaránt biztosítva van.”⁸⁷

A javaslatba foglalt intézkedéseket az előadó három csoportba osztotta: a törvényszéki elnökökre vonatkozó rendelkezések, az első fokú bírák előléptetési rendszerét érintő szabályok és az egyes bírói funkciók ellátására vonatkozó klauzulák.

Az első csoportba tartozó rendelkezések lehetővé teszik, hogy az előléptetés megvalósuljon anélkül, hogy a vezetés színvonalán csorba esnék. Az ítélezés egységességét a törvényszékek színvonalán is biztosítani kell, mivel azok egyben fellebbviteli fórumok is. „Az ítélezés egyöntetűségének biztosítása a leghatályosabb eszköz: a bíróság összalakításának állandóságában rejlik.” Azonban a megbízhatóság és a szakértelem a járásbírói bíróságokon is szükséges, s nem csupán a vezetésben, hanem az egyes bírák szintjén is. Ennek megoldása az, hogy „az albírák első sorban törvényszékekhez neveztetnek ki, hogy a kollégiumban való részvétel által nyerjék meg azon biztonságot, melyet az ügyek önálló elintézése megkíván.”⁸⁸

⁸⁵ KHN XXIII. 24–25. p.

⁸⁶ KHN XXIII. 26. p.

⁸⁷ KHN XXIII. 28. p.

⁸⁸ KHN XXIII. 29. p.

A vizsgáló bírói intézményre nézve: az 1871. évi XXXI. tc. 6. §-a szerint vizsgáló bíró lehetett a törvényszéki bíró, vagy kisebb fontosságú ügyben a jegyző. A 16. §-ban a vizsgálat tekintetében a járásbíróságok is – mint közegek – szerepelnek. Ez a gyakorlatban oda vezetett, hogy a jegyzők és a járásbíróságok lettek a vizsgálók. A javaslat ezért rendeli, hogy ezentúl a tapasztaltabb, magasabb rangfokozatú bírák legyenek a vizsgálók azzal, hogy a jegyzők és az albírák teljesen a jövőben sem nélkülözhetők.

A bírák képzésére vonatkozólag hangsúlyozta Jellinek: „az elméleti kiképzetés tekintetében azon elvet juttatja kifejezésre, hogy az igazságszolgáltatás közegeinek két nagy ágazata: a bírói és az ügyvédi kar, egyenlő elméleti kiképzést nyerjen.”⁸⁹

Az igazságügyi bizottság „szószólója” után a szintén érintett pénzügyi bizottság előadója, Busbach Péter reasszumálta igen röviden nézeteit, s kifejtette, hogy támogatják a javaslatot és a folyó évre igényelt 35.000 forint felhasználását, amely ugyan sok, de a miniszter szerint szükséges. Abba is beleegyeztek, hogy a miniszter a felhasználásról szabadon, a szükséghez képest rendelkezze, s majd a zárszámadási törvényben adjon róla beszámolót.⁹⁰

Ezután kaphatott szót az ellenzék. Az országgyűlési vita ellenzéki szócsöve, Polónyi Géza (Függetlenségi és 48-as Párt) emelkedett máris szólásra, aki kijelentette: a Függetlenségi és 48-as Párt még általánosságban sem fogadja el a javaslatot. Először is hibásnak tartotta a bíróságok és az ügyészségek egy törvényben való szabályozását. Ezt kodifikációs hibának tekintette, mivel a bírósági szervezet független, az ügyészség viszont nem az. Másfelől véleménye szerint a bírói vizsga kérdése és az összlétszám sem ebbe a jogszabályba való volt, sem a végrehajtókról szóló (rövid) intézkedés. Szintén hibaként könyvelte el az Igazságügy-minisztérium személyzetére tett utalásokat, mivel az végleg nem tarozik a bíróságokhoz – az egyébként is politikafüggő.

„Általában véve – mondotta –, ha csak kodifikationális szempontból vesszük a javaslatot bírálat alá, nézetem szerint szerencsétlennek és elhibázottnak kell találnom azon törekvést, amely ily heterogén és fundamentális közjogi és államtudományi elvek szempontjából is egymással homlokegyenest ellentétben álló functionariusokat egy és ugyanazon törvényjavaslat kezébe von.”⁹¹

A felügyeleti jogra vonatkozó részt szintén nem fogadhatta el. „Aki ma, 1891-ben, a XIX. század végén a kormányhatalom számára akarja biztosítani az *evocatio* jogát, az ne beszéljen sem liberalismusról, sem bírói függetlenségről, hanem vallja be szintén, hogy a *sic volo, sic jubeo* elv képviselője.” Később is elhangzó kérdésként vetette fel, hogy mi a különbség a felügyelet és a főfelügyelet között. „Szerintem a főfelügyeleti és a felügyeleti jog között jogilag elfogadható distinctiót alkalmasint maga [mármint Szilágyi Dezső] sem adhat. A kettő azonos, csakhogy az egyik terjedelme nagyobb, a másiké kisebb.” A felügyeleti jogot értelmezve mondta: „Ezen első szakasz biztosítja a miniszter úrnak azt, hogy a bíróságok ügykezelése, hivatalos működése, a maguk viselete fölött való őrködés és az ügyének fölötti rendbírságolás kérdésében akármelyik osztálytanácsosa, titkársa, vagy ezen javaslat szerint, ha tetszik, segédfogalmazója is beavatkozhatik, és végezheti a felügyeleti jog körébe utalt teendőket. No, t. ház, ily felhatalmazást a minister úr számára adni egyáltalában hajlandó nem vagyok.” Mindazonáltal Polónyi hozzátette, hogy a felügyeleti jogot általában véve nem utasítják el, sőt még a szigorítá-

⁸⁹ KHN XXIII. 30–31. p.

⁹⁰ KHN XXIII. 31–32. p.

⁹¹ KHN XXIII. 33. p.

sához is hozzájárul, de nem a végrehajtó hatalom kezében. Ebben a bírói függetlenség megsértésének veszélyét látta.⁹²

A pénzügyi oldalt is bírálta. Szerinte, amíg a nyomorban tengődő néptanítók helyzetét nem javítják, addig a bírákét sem volna szabad. A költségvetési többletet pedig hiba volna „minden áron a nemzet improductiv osztályának, a hivatalnoki karnak” az egzisztenciájára fordítani. Továbbmenve hiányolta a biztos, konkrét adatokat a várható költségekre nézve. Az indokolásban az állt, hogy a miniszter szerint körülbelül 150.000 forintba fog a reform kerülni. Ebből az első félév úgy 35.000 forintban lesz. Hibának tartotta, hogy Szilágyi Dezső csak körülbelüli értékekről beszélt, ennek ellenére az országgyűlés – úgy tűnt – mégis kész megszavazni.

Azok a költségvetési tételek, amelyeket előre ki kellett volna számolni Polónyi szerint 346.550 forintot tesznek ki, s nem pedig 150.000-rét. Ezért a pénzügyi bizottságot is felelősnek tartotta, hiszen utána kellett volna számolniuk.⁹³

Feleslegesnek tartotta Polónyi „mindenkinek” kúriai bírói rangot adni. Így 107 „nagyságos úr”, vagyis addigi törvényszéki és járásbírák táblai bírákká nevezhetők ki. Ezzel előfordulhat, hogy három különböző rangú bíró ítél együtt a törvényszéken: lesz ott ítélőtáblai bíró, törvényszéki bíró és albíró. Ez nem nevezhető egységességgnek, s ráadásul ez a miniszter úr korábbi elveivel is ellenkezett állítása szerint.

Az ellenzék következő felszólalója Horváth Lajos (Mérsékelt Ellenzék) volt, aki helyeselte a szabályozás novelláris jellegét, és általában üdvözölte az igazságügyi bizottság által módosított szöveget. Helyeselte, hogy végre törvény részletezi a felügyeleti jogot, s az első fokú bírák szellemi színvonalának emelését is örömmel vette, csakúgy, mint a bírói vizsgálat és a képesítési feltételek szigorítását, valamint az albírói intézmény modifikációját. Egyetértett az előléptetési rendszer megújításával és az inkompatibilitási esetek meghatározásával.

Azonban nem értett egyet a felügyeleti jog gyakorlásának mikéntjével, azzal, hogy folyamatban lévő ügyekbe tekinthetnek a felügyeleti szervek. „Minden beavatkozás, minden irányítás a judicatura szabadságát veszélyezteti.” Nézete szerint a felügyelet céljainak eléréséhez az utólagos felterjesztés is elegendő lenne. Nem felelt meg számára a törvényjavaslat 4. §-ának példálózó jellege sem. Végül ellenezte a rendbírságolás jogának a bírákra való kiterjesztését. Általánosságban azonban mégis elfogadta a javaslatot.⁹⁴

Körössi Sándor Bordeaux, francia jogtudós nézeteinek említésével kezdte beszédét. „Tehát – következettett – nekünk, magyaroknak is, fel kell ugyan használnunk más, előrehaladottabb népek tapasztalatait és törvényeit, de nem szabad azokat vakon utánoznunk!” Ez a törvény egy magyar törvény, s így a mi társadalmi-politikai viszonyainknak kell megfeleljen.

Körössi az eddig neuralgikusnak tűnő pontokkal egyetértett, de a bírói képesítéssel kapcsolatban, a jogtudori cím megtartásával már nem. Az ügyvédséget szabályozó 1874. évi XXXIV. tc. az ügyvédi pályára lépőktől két okból követelte meg a jogtudorságot. A színvonal emelése és az ügyvédek számának csökkentése érdekében. Azonban végül egyik célt sem érték el. Az országban csupán két egyetemen lehetett tudori (doktori) vizsgát tenni, s idővel ennek színvonala is csökkent. A bírák jelentkezésével ez a folyamat tovább erősödne, a vidéki jogakadémiák pedig egyenesen elhálnának.

⁹² KHN XXIII. 34–35. p.

⁹³ KHN XXIII. 36–37. p., 39. p.

⁹⁴ KHN XXIII. 40–42. p.

Javasolta éppen ezért az állami vizsgáló bizottságok felállítását az egyetemeken és az akadémiákon is. Az államvizsgát pedig egységesíteni kellene. Szóvá tette továbbá, hogy az állami tisztviselők nyugdíjazásáról szóló 1885. évi XI. tc. 21. §-a sérti a bírói függetlenséget, mivel e törvény a nyugdíjazhatóság idejét a bírákra nézve is a 65. életévben határozta meg. Ezután a bíró ki volt téve az állami nyugdíjazás veszélyének, noha 70 éves koráig még elvben dolgozhatott.⁹⁵

Ezzel az első tárgyalási nap véget ért.⁹⁶

Másnap Madarász József (Függetlenségi és 48-as Párt) volt az első hozzászóló. A bírói függetlenség jelentőségét hangsúlyozta és a törvényjavaslatot már politikailag is károsnak tartotta, „mert minden téren a ministeri mindenhatóság kiterjesztésére való törekvést látom kitűzött cél gyanánt”. A javaslatot úgy, ahogy volt, elutasította.

Tarnóczy Gusztáv (LP) egyetértett Polónyival abban, hogy a bírák fizetését nem kell egyelőre emelni, bár azt elismerte, hogy „a bíró, az ember függetlenségének alapját – egyes kivételektől eltekintve – az anyagi függetlenség képezi”. Ő a köztisztviselők illetményének emelésével egyidőben javasolta a kérdést megoldani. A törvényjavaslatot egyébként elfogadta.⁹⁷

Horváth Ádám (Függetlenségi és 48-as Párt) a felügyeleti joggal és egy „kertész-hasonlattal” kezdte beszédét. „Megvallom – mondta –, a javaslat igen sok intézkedése alkalmas arra, hogy az élődsi gombákat eltávolítsa, hogy az elkorhadt ágakat elnyesse, sőt vannak egyes intézkedések, amelyekkel az intézmények egyes életerős csemetéikbe nemes eszmét olt be, amelyek igen hasznos és értékes gyümölcsöt hozhatnak; de az első fejezetben mindjárt, egyidejűleg ezen intézkedésekkel, elvágja a fának az éltető gyökerét, a bírói függetlenséget.” Másrészt ő sem értette, mi a különbség felügyelet és főfelügyelet között. „Még veszedelmesebbnek tartom az *evocatio* jogát, amelynél fogva a felügyeleti hatóság kötelezheti a felügyelete alatt állókat a szükséges adatok és iratok előterjesztésére.” A rendbíróságot is kritizálta, szerinte a fegyelmi eljárás – noha drága és hosszadalmas – alkalmasabb volna a szankcionálásra. Végül oda konkludált, hogy még általánosságban sem fogadta el a javaslatot.⁹⁸

Kemény Pál (Függetlenségi és 48-as Párt) csak röviden szólalt fel, s a rossz bírói fizetésekre hívta fel a figyelmet. Más szólásra nem volt feljegyezve, így az igazságügy-miniszter válasza következett.

A javaslat céljáról Szilágyi Dezső elmondta, hogy „oly bírói karnál, mint a miénk, melynek száma az ezret jóval felülmúlja, a fegyelem hatályosabb, a felügyelet egyenlőbb és folytonosabb legyen; hogy a jó erők lehetőleg az első fokon is megtartassanak.” Az előmenetel kérdésében igyekezett megnyugtatni a kétkedőket: nála nyilvántartják azokat, akik az egyetemek kiválóságai és akik kitüntetéssel végezték az államvizsgát. Ez, ha tetszik, pozitív protekció.

A bírák és ügyészek együttszabályozásával kapcsolatban nyugati példákkal bizonyította, hogy mindez így indokolt, s előrevetítette egy nagyobb kódex tervét a bírói és ügyészi jogviszonyról. A megkritizált pénzügyi bizottság védelmére kelt, s kijelentette, hogy a *budget*-jog néhány új költségvetési tétel felvételétől még nem sérül. A költségek egyébként sem azonnal, hanem folyamatosan, több év alatt merülnek fel, az igazságügy

⁹⁵ KHN XXIII. 43–46. p.

⁹⁶ PN 1891. április 20. (108. szám) esti kiadás. 1–2. p.

⁹⁷ KHN XXIII. 48–49. p.

⁹⁸ KHN XXIII. 50–51. p.

mindenkori állapotától függően. A konkrét tételeket a Ház a költségvetési törvény tárgyalásakor majd úgyis minősíti.⁹⁹

A néptanítókról szóló észrevételt jogosnak tartotta, de érezte: ennek a bírákhoz semmi köze. A tervezett kiadás pedig a célra soknak nem mondható, mert megéri.

A felügyelet és a bírói függetlenség kapcsolatában az *evocatio* magyarázatába kezdett. Megkülönböztette a javaslatban felhozottól a kabinet-igazságszolgáltatást (*evocatio pomposus*), amikor is a kormány valamely ügy eldöntését valóban magához vonja. Hangsúlyozta, hogy ilyesmi a javaslatban nem szerepel.

Ami az iratokba való betekintést illeti: ez egyéb eljárásokban is szokásos (pl. bíróki-küldés), mi több, szükséges. A felügyelet tárgyának példálózó felsorolását tekintve elmondta, hogy „minden esetet taxatívén kodifikálni nem is lehet, mint ahogy Franciaországban és Olaszországban sem szokás. A kimerítő felsorolás sem ad nagyobb védelmet a visszaélésekkel szemben”. Ezt nem azzal lehet elérni, hogy a törvényhozás a felügyelet irányainak szabatos és kimerítő részletezését állapítja meg, hanem úgy, hogy felállítja a törvényes tilalmat mindenütt, ahová a felügyelet csak visszaélés útján nyúlhatna. Így lett felállítva a tilalom az ítélezés tekintetében.” A főfelügyelet bírakra bízása pedig azért nem célszerű, mert a felügyelet mindig kormányzati funkció. A felügyelet a kormányhatalom alkateleme. A kormány egyébként is felelősséggel tartozik, míg a bíró nem!¹⁰⁰

Mindenki egyetértésére zárásként bejelentette, hogy a részletes vitánál javaslatba fogja hozni a jogtudorság eltörlését(!) és a szakvizsga szigorítását.

Végül a javaslatot általánosságban elfogadták.¹⁰¹

Még aznap hozzákezdtek a részletes vitához, amely lényegében szinte kizárólag Polónyi Géza és Szilágyi Dezső disputáját hozta.

A címet vita nélkül elfogadták. Azonban a miniszteri főfelügyeletről szóló 1. §-hoz Polónyi máris hozzászólt. Javasolta a főfelügyelet szó kihagyását, mivel az nézete szerint megegyezett a felügyelettel. Szilágyi Dezső ismét a felügyelet magyarázatába kezdett. Elmondta, hogy a főfelügyelet szélesebb jogkör, mint a felügyelet. „De van a kettő között tartalmi különbség is, mely abban áll, hogy a főfelügyelet a legmagasabb, és azon jogot foglalja magában, hogy a felügyeletet miképp gyakorolják, kötelező utasítást adhat ki.”

Polónyi alternatív módosító indítványt terjesztett elő: ha nem is hagyják ki az említett kifejezést, legalább vegyék fel a szövegbe azt, hogy a vizsgálatot végző személy a vizsgálandó rangjával alacsonyabb rangú nem lehet. Szilágyi szerint erre nem volt szükség, mivel kisebb jelentőségű ügyben célszerűbb alacsonyabb fokozatú személyt kiküldeni, pl. egy iktatókönyv megvizsgálására. Végül az alternatív indítványt a Ház nem fogadta el.¹⁰²

A felügyeleti jog személyi hatályát tárgyzó 2. § vitájánál Polónyi javasolta, hogy a koronaügyészt a felügyeleti hatóságok köréből ki kellene hagyni, mivel akkor még az nem is létezett, vagy hatáskörrel kell ellátni. Szilágyi válaszában elhárította a javasolt módosítást mondván, hogy a koronaügyészt bővebb jogkörrel felruházni egyelőre felesleges volna, mivel az ügyészség feje az igazságügy-miniszter, két vezető pedig felesleges. A koronaügyész itt, az első alineában mint hivatalfőnök szerepelt.

⁹⁹ KHN XXIII. 53–56. p.

¹⁰⁰ KHN XXIII. 58–62. p.

¹⁰¹ KHN XXIII. 64. p.

¹⁰² KHN XXIII. 65–66. p.

A javaslat szerint az értéktőzsde és a gabonacsarnokok választott bíróságainak működésére is kiterjed az ítélőtábla elnökének felügyelete, pedig eddig a kereskedelmi miniszter által kijelölt biztosok felügyelték azokat. Ők a tőzsde „mercantil” részét is figyelték. Ezért most célszerűbb volna külön *igazságügyi biztosokat* kinevezni a feladat ellátására – vetette fel Polónyi. A miniszter nem utasította el azonnal az indítványt, hanem jelezte, hogy a vegyes rendelkezéseknél térjenek vissza rá. Ebben meg is egyeztek, az első indítványt pedig a magyarázat után maga a „gazdája” ejtette el.¹⁰³

A vita április 22-én¹⁰⁴ folytatódott Kemény Pál felszólalásával, aki a 2. § 1. pontjában a szolgabíró szót szeretne volna „a kisebb polgári peres ügyekben bírói hatósággal felruházott közigazgatási hatóságok” körülírással felcserélni. Jellinek Artur válaszolt, s kifejtette, hogy ez ellenkezne a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról szóló 1877. évi XXII. tc. 2. §-ával.

Az igazságügy-miniszter utasításairól rendelkező 3. §-nál Polónyi kifogásolta a miniszter azon jogát, hogy felügyelet körében a bírót utasíthassa. Mivel ez a kitétel a bizottsági vitában került a szövegbe, kérte az eredeti megfogalmazás helyreállítását. Szilágyi és Jellinek ezt ellenezte. „Minthogy a felügyelet adminisztratív teendő, a felügyeleti hatóság felelőssége megkívánja, hogy az alsóbb közeg az ő utasításainak eleget tegyen. Mert ha nem tesz eleget: főfelügyeletről szólni egyáltalán nem lehet.” Horánszky Nándor (Mérsékelt Ellenzék) Polónyi szavainak védelmében fölvetette: egyáltalán lehetséges-e az ügy érdemére utasítást adni? Szilágyi nyomban válaszolt: nem lehet. Ezzel a Ház nem szavazta meg a módosítást.¹⁰⁵

A felügyelet tárgykörét példálózóan meghatározó 4. § ellen Veszter Imre (Mérsékelt Ellenzék) szólott először. Az exemplifikatív megoldás szerinte nem helyes, s ezért kérte a pontos meghatározást a jogbiztonság érdekében. „Éppen ezért – szólt – mulhatatlanul szükségesnek tartjuk, hogy a felügyeletnek összes esetei, tárgyai és határai már a törvényben meghatározotassanak – nem mondom, hogy casuistice és taxatíve, hanem generaliter – úgy, hogy ezek határai egészen praecise körülírassanak [...] Ha t. ház, mi e szakaszt úgy fogadnánk el, amint ez szövegezve van, akkor tulajdonképpen két kódexet alkotnánk meg: az egyik írott, amelyet ismerünk; a másik pedig egy *codex in herbis*, melynek tartalmát senki sem tudja.” Az alkalmazottak hivatalos működésének felügyeletével kapcsolatban pedig rámutatott, hogy ez az ítélkezésre is vonatkozhat, amely a „cabinet-justitia” veszélyét veti fel.¹⁰⁶

Polónyi sem helyeselte az általában vett példálózást. Efelett tiltakozott az ellen is, hogy a bíró privát köreire is kiterjedjen az ellenőrködés. Egy bíró családi életének szentélyét senki se kutassa!

Szilágyi Dezső válaszában kifejtette, hogy a felügyelet tárgykörét taxatíve sehol sem határozzák meg, mert ezzel esetleg fontos eseteket hagynának ki. Az ítélkezéssel kapcsolatban megjegyezte, hogy annak figyelemmel kísérése az igazságügy menetének vizsgálatát jelenti, s egyszersmind a nyilvánosság mellett a bírói tevékenység másik kontrollját. Hiszen „a felügyelet mindenek előtt az *observatio*, a szemmel tartás, és ezután az intézkedés”. A hivatalon kívüli magatartásról szólva az 1871. évi VIII. tc.-re hivatkozott, mivel annak 20. § b) pontjában meghatározott cselekmények – a botrányos viselkedés – hivatalon kívül is megvalósíthatók voltak. A szankcióknak pedig törvényen vagy rende-

¹⁰³ KHN XXIII. 67–69. p.

¹⁰⁴ Az előző napi vita sajtóját lásd PN 1891. április 21. (109. szám) 1–2. p., esti kiadás 1. p.

¹⁰⁵ KHN XXIII. 72–73. p.

¹⁰⁶ KHN XXIII. 74–76. p.

leten kell alapulniuk, hiszen a felügyelet sem határ nélküli jog.¹⁰⁷ Ugyan Polónyi még egyszer hozzászólt, de Szilágyi és Jellinek elzárkóztak a javaslatának támogatása elől, s végül a Ház mind Polónyi Géza, mind Veszter Imre indítványát elvetette.

Polónyi kiábrándult a hasztalan és hosszas szónoklatokból, ezért az 5. §-hoz tartozó módosítását minden nemű kommentár nélkül egyszerűen csak felolvasta, s ez arra vonatkozott, hogy a felügyeleti szerv aktabekérési jogát csak a másolatokra szorítsák. Veszter Imre az egész felkérési eljárást ellenezte, s szerinte elegendő lett volna azt a befejezett ügyekre vonatkoztatni. A miniszter ezen indítványokat is elutasította, mivel a másolatban való bemutatás nem lehet elegendő: egy hamisított okiratnak a másolata nem különböztethető meg az eredetitől. Végül mindkét módosítvány elesett.¹⁰⁸

A 6., 7., és a 8. §-okat hozzászólás nélkül elfogadták. Az aznapi ülés interpellációk meghallgatásával folytatódott.¹⁰⁹

Az április 23-i vitanap a 9. §-szal kezdődött, amely a bírósági elnökök kodifikációs tevékenységéről, adatgyűjtéséről szólt. Kemény Pál felszólalásában nem tartotta szerencsésnek a javasolt normát, mivel ez felesleges többletterhet rótt volna a törvényszéki és a járásbírákra. Másfelől ajánlotta az adatok összegyűjtésébe az ügyészeket is bevonni. Szilágyi az indítványokat ellenezte, mivel az alsó fórumokkal is fontos a folytonos kontaktus, az ügyészséget bevenni pedig felesleges, hiszen az ügy is utasítható. Polónyi végre elvi társra akadt: élénken támogatta az előtte felszólaló Kemény álláspontját, és még azt is firtatta, mi lesz a véleménymegtagadás szankciója. Szilágyi válaszában figyelmeztetett: ez nem igazi kodifikáció, hanem csak véleményadás. A praxis megkérdése pedig már addig is divatban volt. A szankciót érintően: ez is fegyelmi vétséget képez majd.¹¹⁰ A szakaszt változatlanul elfogadták.

A 10. és a 11. § nem képezte vita tárgyát. Az elnöki tanács hatásköréről rendelkező 12. §-nál Polónyi tamáskodott, amire a miniszter felelt: „az elnöki tanács összes hatásköre azon teendők köréből vétetik, amelyek az ügyviteli szabályokban és utasításokban vannak meghatározva.” Másrészről az elnöki tanácsnak lesz kandidálási joga, és kisebb, a bíróság autonómiájába tartozó ügyekben dönthet is. Mivel nagyobb vita itt sem volt, a Ház módosítás nélkül haladt tovább.

A rendetlenségen ért bírák rendbírságolását lehetővé tevő 13. §-hoz többen is hozzászóltak. Kemény Pál cikornyás fogalmazásban előadta, hogy „büntetőjogi szempontból nem tudok azzal az eszmével megbékülni, hogy a felügyeleti hatóság, mely az igen tisztelt igazságügyminister úr szerint csak observál, együtt accusáljon, inquiráljon és judicáljon is: vagyis hogy ez az ellen, aki megsérti a szabályokat, mindjárt stante pede megindítsa az eljárást és azonnal meg is bírságolja az illetőt.” Rövidebben mondva: a 13. § második bekezdését és vele együtt a rendbírságot kihagyni javasolta.

Veszter Imre a rendbírsági jogot csak a bírósági személyizetre nézve kívánta fenntartani. Polónyi meg azt kifogásolta, hogy ez a bírságolás a gyakorlatban csak az alsóbb fórumokat fogja érinteni, s pontosabban azok tanácsait. Ott hogyan lehet majd végrehajtani? Szilágyi magyarázatában elmondta, hogy a jelen szakaszt kifejezetten a felsőbírságok kívánatára vette fel a javaslatba. A szabály egyébként az ítélőtáblákra is vonatkozni fog, nem csak az alsóbb fórumokra. Egyébként a bírságot mindig individualiter

¹⁰⁷ KHN XXIII. 79–81. p.

¹⁰⁸ KHN XXIII. 83–84. p.

¹⁰⁹ *P/V* 1891. április 22. (110. szám) esti kiadás. I. p.

¹¹⁰ KHN XXIII. 100–101. p.

kell megállapítani, akár a tanács tagjaival szembe is. A válasz hatására Kemény visszavonta módosítványát, Veszterér pedig nem szavazta meg a Ház.¹¹¹

Irányi Dániel (Függetlenségi és 48-as Párt) a rendbírság mértékéről szóló 15. §-nál indítványozta a részletekben való megfizetés lehetőségének biztosítását. Szilágyi – talán meglepően, de – hozzájárult ahhoz, hogy „ha a bírság 20 ft-ot meghalad, a fél kérelmére a részletekben való megfizetés megengedhető”. Egyébként a bírságot az elkövető fizetése, állása és a cselekmény minősége figyelembe vételével állapítják meg. A képviselők ezt a módosítást meg is szavazták.

A 16. §-t elfogadták vita nélkül. A második fejezet tárgyalása a bírói vizsgával kezdődött. A 17. §-nál Veszter Imre javasolta mindjárt a bírói és ügyészi vizsga unifikációját. A felmerülő észrevétellel kivételesen a miniszter is egyetértett, s ígéretet tett arra, hogy a két fajta vizsgát egységesíteni fogják, s hogy a jogtudorságot mind a bírói, mind az ügyvédi kvalifikációból ki fogja venni. Polónyi reagálásul elmondta, hogy kvázi átlát a szítán, mivel az április 11-én rendezett református konventen Tisza Kálmán is védekezni kényszerült a jogtudorság miatt. Ennek tulajdonította a módosítást. A miniszter ez ellen tiltakozott, mondván: az oktatásügyi miniszterrel már több éve tervezik a reformot a vizsgákkal kapcsolatban.¹¹²

Ekkor mulatságos intermezzón derülhetek a képviselők. Az antiszemita nézeteiről ismert Csátár Zsigmond (akkor Függetlenségi és 48-as Párt) közbekiabált: „dehogy nem” mondta, mire Szilágyi intette, hogy ne síránkozzon. Csátár érintettség címén felszólalt, s kikérte magának a „síránkozást”, és hozzátette, hogy ki nem állhatja Szilágyit, mert már elüldözte őt „az élet véghatáráig”.

Ezek után végre a 17. és 18. szakaszok következhetnek hozzászólás nélkül, majd jött a 19. §, ahol Szilágyi bejelentette a jogtudorság kihagyását és ezzel az első bekezdés mellőzését. Egyúttal előrevetítette, hogy módosítani kell majd az erre utaló 59., 60. és 64. szakaszokat. Az 59. § pedig egyszerűen kihagyandó lesz. A miniszter módosítását örömmel elfogadták, a 20. és 21. §-hoz pedig nem szóltak.¹¹³

Az ítélőtáblai bírák kvalifikációját tartalmazó 22. §-hoz Polónyi szólt hozzá, mondván, hogy a 10 évi tevékenység szerinte nem elég, sőt *ad absurdum* még megtévesztő is lehet. Gondoljuk el, hogy valaki tíz évig fogalmazóskodik, s eszerint már lehet ítélőtáblai bírő. A minisztériumnál pedig az átjövétel legyen ranghoz kötve. Szilágyi válaszul elmondta, hogy a javaslat csak minimum időt határoz meg, a minisztériumi átjárhatóság pedig szükséges az ottani szakképzettség miatt.¹¹⁴

A 22–26. szakaszok nem okoztak problémát, a rangfokozati változásról szóló 27. § viszont igen. Polónyi azt javasolta, hogy ne csak a törvényszékek elnökeit, hanem a budapesti törvényszék alelnökét is léptessék elő kúriai bírónak, hiszen ő vezeti az egész büntető ügyszakot a fővárosban. Szilágyi válaszában előrevetítette, hogy nem véletlenül hagyták ki az említett alelnököt, hanem azért, mert az a bíróság nem sokára önállósulni fog. Polónyi fellépett a miniszter válaszával szemben, mivel csupán Szilágyi Dezső ígéreteire tekintettel nem lehet egy törvényszöveget elfogadni, mert ehhez „ismernünk kell a minister úr tíz-húsz évre szóló intencióit és hinnünk kell, hogy a minister úr húsz esztendő múlva is minister lesz, amiben én hinni nem akarok.” Horánszky Nándor

¹¹¹ KHN XXIII. 102–105. p.

¹¹² KHN XXIII. 106–109. p.

¹¹³ KHN XXIII. 110. p.

¹¹⁴ KHN XXIII. 111–112. p.

(Mérsékelt Ellenzék) támogatásáról biztosította Polónyi, Teleszky István (LP) viszont inkább Szilágyi támogatta. Végül a kormánytöbbség elutasította a módosítást.¹¹⁵

Újabb felszólaló a 33. §-ig nem volt. Ekkor ismét Polónyi emelkedett szólásra, s a vizsgálóbírói intézménnyel kapcsolatban indítványozta, hogy tegyenek különbséget fővárosi és vidéki vizsgáló között, s az előbbi részesítsék 100 ft-tal magasabb fizetésben. Csatár Zsigmond azonban ellenezte a megkülönböztetést. Szilágyi is módosítást terjesztett elő. Ebben szó esett a vizsgáló bíró helyettesítéséről, a megbízatás ismételhetségről és arról, hogy a vizsgálat egészét csak bíró végezheti, a jegyző csak egyes részselekményekben jogosult eljárni. A Ház a módosításokat az igazságügyi bizottság elé utalta.¹¹⁶

A 34. §-nál – amely a járásbírák számának emeléséről rendelkezett – Polónyi kérdezte: ki minősül majd a bíróság vezetőjének. A felelet szerint az vezetett, aki magasabb rangban állt, a rangidősség csak az azonos rangúaknál volt lehetséges. Utána akadálytalanul haladtak előre a 41. §-ig. A kizáró okok közül Polónyi a sógorságra kérdezett rá; tudni akarta, miért különbözik az itteni szabályozás az 1871. évi IX. tc. 1. §-ában foglaltaktól. A miniszter a sógorság pontos beillesztését azzal magyarázta, hogy 1871-ben ízeket határoztak meg, azonban annak számítása a kánonjog és a római jog szerint eltérő. A szöveget természetesen elfogadták, mint ahogyan az 54. §-ig mindahányat.

A vegyes rendelkezéseket tartalmazó VII. fejezet címénél Polónyi szaván fogta Szilágyi Dezsőt, és újból előhozakodott a tőzsdebiztosokra vonatkozó elgondolásával. Némileg felbátorodhatott, mivel ezúttal nem utasították el azonnal az indítványát, hanem az igazságügyi bizottsághoz utalták azt. Az 57. §-hoz érve maga a miniszter vetette fel egy új szakasz beiktatását, amely a bírói hivatal elfoglalásának idejét csökkentette egy hónpra az 1869. évi IV. tc.-ben megfogalmazott három hónap helyett.¹¹⁷

A törvényjavaslat egykori 59., most 60. §-át Szilágyi korábban már kihagyandónak javasolta, s ezt a Ház meg is szavazta. Így a törvényhelyek számozásában a rend ismét helyreállt.

A bírói felelősségről és fegyelmi eljárásról szóló 1871. évi VIII. tc. módosításaként új 60. §-t javasolt Szilágyi a felügyeletre, a megintésre és a rendbírságolásra vonatkozóan, melyet a bizottsághoz utaltak. A 61. §-ból miniszteri indítványra kihagytak egy fél mondatot. A 62–64. §-t elfogadták vita nélkül, a 65. §-ból néhány szót kihagytak, a 68. §-t pedig függőben tartották.¹¹⁸

Április 25-én folytatódott a tárgyalás az igazságügyi bizottság által megvizsgált módosításokkal. Elmondták, hogy a miniszter módosításait támogatják, Polónyiét nem. Így a tőzsdei biztost sem ajánlották elfogadásra, mivel azt feleslegesnek ítélték. A felügyeletet a budapesti királyi tábla is el tudja látni. Jelezte Jellinek, hogy két új szakaszt is beiktatnának az 1871. évi VIII. tc. 39–43. §-ainak módosításaként. A 33. §-ba foglalt vizsgálói pótlék 200 ft-ról 300 ft-ra való emelését is indítványozták.¹¹⁹

Miután Szilágyi megnyugtatta Polónyi, hogy a tőzsdebírságok felügyeletére időnként majd bizottságot rendel ki, Polónyi megbékélt, és korábban tett indítványától elállt.

¹¹⁵ KHN XXIII. 113–116. p. A budapesti büntető törvényszék 1895-ben vált ki a budapesti törvényszékből. Erről ír STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. 130. p.

¹¹⁶ KHN XXIII. 116–118. p.

¹¹⁷ KHN XXIII. 120–122. p.

¹¹⁸ *PV* 1891. április 23. (111. szám) esti kiadás. 1. p.

¹¹⁹ KHN XXIII. 140–142. p., *PV* 1891. április 25. (113. szám) 2. p., esti kiadás. 1. p.

A Ház határozatképességéről szóló vita után a hátra lévő, a bizottság által megvizsgált szakaszokat, az általuk javasolt módosításokkal a többség elfogadta, s ezzel a részletes vita is véget ért.¹²⁰ A harmadik olvasatra április 27-én került sor, s mivel egészében elfogadták a javaslatot, a főrendeknek átküldték.¹²¹

A főrendi házban Szabó Miklós, a Kúria elnöke mondott beszédet, melyben üdvözlölte a javaslatot, és méltatta a felügyeleti jog gyakorlását, amely nem érinti a judicaturát. Három aggodalmat azonban megfogalmazott: a törvényszékeknel egy vizsgáló bíró nem lesz elegendő, valamint kételyei voltak a törvényszéki albrák működésével kapcsolatban is. A 47. § fizetési fokozataira is tett szerény észrevételt. Azonban részletes tárgyalás alapjául feltétlenül elfogadta a javaslatot.¹²²

A további főrendi vitában még Zichy Nándor gróf és Szilágyi Dezső szólalt fel. Zichy kifogásolta a más pályákról való belépéshez biztosított fizetési kedvezményeket, és túl soknak találta benne a miniszter részére adott felhatalmazások számát. Mindezzért nem tudta elfogadni a javaslat szövegét. Szilágyi válaszában eloszlatta Szabó Miklós vizsgáló bírák és az albrák körüli kételyeit, majd polemizált egy kicsit Zichyvel. A részletes vitában egyedül Zichy kért egyszer felvilágosítást az elnöki adatgyűjtésre vonatkozó 10. §-nál, egyebekben a javaslatot igazi vita nélkül elfogadták.¹²³ A főrendi ház tehát módosítás nélkül szavazta meg a javaslatot, így fel lehetett terjeszteni szentesítés végett az uralkodóhoz.

A szentesítés 1891. június 3-án történt meg, az *Országos Törvénytárban* június 15-én hirdették ki a törvénycikket. Az uralkodó szentesítési záradékát Szapáry Gyula miniszterelnök ellenjegyezte, amely így hangzott: „Mi e törvénycikket, s mindazt, ami abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezenel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősítjük és szentesítjük, s mind Magunk megtartjuk, mind más híveink által megtartatjuk.”¹²⁴

A törvény elfogadtatása, miként láttuk, nem okozott nagyobb nehézséget a kormánynak. Aránylag rövid és dinamikus tárgyalás alatt kevés módosítással alkotta meg szövegét az országgyűlés. A képviselőházi vitát Polónyi Géza és Szilágyi Dezső replikái jellemezték, amelynek eredményeként Polónyinak kiábrándultannak kellett tudomásul vennie, hogy a szabadelvű többség egyetlen módosító indítványát sem szavazta meg. A miniszter ismét bizonyosságot adott felkészültségéről, sziporkázó retorikai képességéről és a tanácsstermet átható tekintélyéről. Ekként született meg a bírói jogviszonyt és jellemet szilárdító, novelláris jelleg jogforrás, amely rendelkezései nyomán évek múltán megindult a várvavárt eljárási kodifikáció is. Joggal írta *Puky Gyula*, a debreceni királyi ítélőtábla elnökének körlevele nyomán *Farkas Lajos* komáromi törvényszéki bíró: „a törvény s az abban nyilatkozó közvélemény a bírói jellemet annyira megrendszabályozott kristály fény gyanánt állítja elénk, hogy annak áttetsző világánál a bírában az egyént alig szabad felismernünk [...] Elfogulatlanság s érdektelenség, párosulva az adott vélemény függetlenségével: ezek a megkívánt aranytulajdonok.”¹²⁵

¹²⁰ KHN XXIII. 124. p., PN 1891. április 26. (114. szám) melléklet. 1. p.

¹²¹ KHN XXIII. 153. p., KHI XXVII. 83–95. p., PN 1891. április 27. (115. szám) esti kiadás. 1. p.

¹²² PN 1891. május 9. (127. szám) 2. p.

¹²³ PN 1891. május 8. (126. szám) esti kiadás. 1–2. p.

¹²⁴ KHN XXIII. 155. p., KHI XXVIII. 90–103. p.

¹²⁵ FARKAS LAJOS: A bírói jellem. ÜL 1891. július 4. (27. szám) 1–2. p.

TAMÁS ANTAL

DIE REFORM DER RECHTSBEZIEHUNG DER RICHTER IN
UNGARN IN DER EPOCHE DES DUALISMUS (1891)

(Zusammenfassung)

Der IV. Gesetzesartikel vom Jahre 1869, der das Fundament der ungarischen Justizstruktur in der Epoche des Dualismus ins Leben gerufen hat, musste ergänzt werden. Die Mängel und die Ansprüche der vergangenen Jahrzehnte in Betracht ziehend, hat das Parlament der XXV. Gesetzartikel vom Jahre 1890, über die Dezentralisation des „Gerichtshofes“ geschaffen, das mit einem neuen Strukturelement das Gerichtssystem beschenkt hat. Die Reform, die zwischendurch Anfang genommen hat, benötigte aber ein neues Gesetz, über die Rechtsbeziehung der Richter. Die Legislative hat den Erfordernissen der Epoche mit dem XVII. Gesetzartikel vom Jahre 1891 entsprochen, und damit zahlreiche Komponente der Rechtsbeziehung der Richter verändert hat.

Der erste Teil der Studie beschäftigt sich mit den Verordnungen des Gesetzesartikels die Neuerungen enthalten, während es auch die Regeln der juristischen administrativen Aufsicht und die dazugehörigen Institutionen, die Veränderungen der Richterprüfung und die für die Untersuchungsrichter und Vizerichter geltende Maßnahmen darstellt. Das Gesetz verstärkte die Foren der ersten Instanz, entwickelte die Qualifizierungsordnung der Richter, schließlich veränderte die auf den Gesamtstand, und auf die Rheinfolge bezogene Regeln. Verbreitete die Befugnis des Vorstandes des Gerichtshofes, und rief das Institut des Vorstandsrates ins Leben. Verfeinerte den Begriff der persönlichen Unverträglichkeit der Richter, und führte die disziplinarische Sanktion der Ordnungsstrafe gegen die „unordentliche Richter“ ein.

Der zweite Teil der Studie stellt die Entstehungsgeschichte des Gesetzes dar, mit der Hilfe der Parlamentstagebücher, der verschiedenen Schriften und der zeitgenössische Presse. Die Studie befolgt die Stationen der Gesetzgebung, und stellt mit konkreten Beispielen die Arbeit der Abgeordneten dar. Der Autor macht die Vorbereitung des Vorschlages, sowie den Prozess der Kabinettdebatten bekannt, dann stellt die allgemeine und die besondere Diskussion dar.

Es lohnt sich Wert an das Zusatzmaterial legen, was der Autor zu dem beruflichen Werdegang des Justizministers Dezső Szilágyi gibt, beweisend die hervorragende geistliche Leistung, dieses ausgezeichneten Politikers und Rechtswissenschaftler.

Bei der Bearbeitung der Studie hat der Autor die Parlamentsformulare, die Fachzeitschriften der Epoche und die Nachrichten der zeitgenössischen Tagesblätter benutzt.